

Petar Korunić

JUGOSLAVENSKA IDEOLOGIJA U HRVATSKOJ I SLOVENSKOJ NACIONALNOJ POLITICI I HRVATSKO-SLOVENSKI ODNOSI (1835—1874)

Uvodni referat na znanstvenem savjetovanju hrvatskih i slovenskih etnologa, Varaždin, 9. 12. 1982.

Međusobni politički, gospodarski i kulturni odnosi Hrvata i Slovenaca datiraju od grofova Celjskih, preko turskih ratova, reformacije, seljačkih buna do Napoleоновih Ilirskih provincija. Ipak, valja napose istaći historijsko značenje političkih i kulturnih odnosa tih dvaju naroda od 1848, odnosno od ilirskog pokreta dalje.

Hrvatski su narodnjaci od ilirskog pokreta dalje u svojoj jugoslavenskoj ideologiji, u jezičnom i književnom (kulturnom, »duhovnom«) te političkom pogledu, podjednako obuhvaćali sve Južne Slavene — od Triglava do Crnog mora, dakle, i Slovence. Pitanje odnosa prema Slovencima bilo je u hrvatskoj politici od Hrvatskog narodnog preporoda (posebno od 1848. do 1918.) veoma aktuelno.¹

Pa ipak, hrvatska je historiografija gotovo u potpunosti zanemarila hrvatsko-slovenske odnose u XIX stoljeću. Štoviše, ocijenila je da u šezdesetim godinama XIX stoljeća, za razliku prema Srbima, »pitanje odnosa prema Slovencima« u hrvatskoj politici nije »bilo toliko politički aktuelno«. ² A upravo tada, motivirani političkim razlozima, hrvatski i slovenski narodnjaci političari uspostavili su bliske odnose i položili temelj njihovu daljem zbližavanju.

S druge strane, zanemarujući historijsko značenje ilirskog pokreta, slovenska je historiografija vidjela u širenju ilirizma u Slovenaca opasnost za konstituiranje slovenske nacionalne posebnosti. A nepoznavajući jugoslavensku ideologiju u Hrvata, i uspješnu suradnju koja je uspostavljena između hrvatskih i slovenskih narodnjaka za revolucije 1848-1849. i nakon sloma neoapsolutizma, slovenski su historičari ocijenili da je, ne samo u pristaša *Stranke prava*, nego također u hrvatske *Narodne stranke* sve do potkraj 1870. postojao »negativni odnos do slovenske narodne samobitnosti«. Slovenske je narodnjake, prema tom mišljenju, odbijala od hrvatskih narodnjaka njihova hegemonistička i pijemontska težnja. Uz to, netočno je također gledište historičara da su slovensko-hrvatski odnosi potkraj 1870. bili samo kratkotrajna i prolazna »epizoda«. I da, u stvari, hrvatska *Narodna stranka* ni prije niti poslije 1870. nije znala što bi sa Slovenijom.³

Još manje je točna ocjena iznesena u srpskoj historiografiji, prema kojoj je upravo ta Strossmayerova stranka, »uz pomoć jugoslovenskog imena i jugoslovenske politike, radila na ostvarenju velikohrvatske ideje, na brisanju srpskog imena

¹ Usp. P. Korunić, Prilog poznavanju hrvatsko-slovenskih političkih odnosa 1848. Historijski zbornik (dalje: HZ) XXXI—XXXII, Zagreb 1978—1979, 165-94; isti, Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848—1849, Radovi vol. 14, Instituta za hrvatsku povijest (dalje: Radovi IHP), Zagreb 1981, 91—228; isti, Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868, Zbornik vol. 11, Zavoda za povijesne znanosti JAZU (dalje: Zbornik JAZU), Zagreb 1981, 1—107; isti, Prilog poznavanju jugoslavenske ideje u hrvatskoj politici 1866—1874, Časopis za suvremenu povijest (dalje: CSP) III, Zagreb 1980, 57—83; isti, O nekim problemima slovenske politike 1866, Zgodovinski časopis (dalje: ZC) 3, Ljubljana 1980, 327-48; isti, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848—1874. (Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici), doktorska disertacija, Zagreb 1982, i knjiga pod istim naslovom u tisku.

² J. Sidak, M. Gross, I. Karaman i D. Sepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914, Zagreb 1968, 37.

³ Usp. F. Petre, Poizkus ilirizma pri Slovencih, Ljubljana 1939; I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1896, knj. I—V, Ljubljana 1955—1966; F. Zwitter, Nekaj problemov okrog jugoslovenskega kongresa v Ljubljani leta 1870, ZC XVI, 1962, 145-70; D. Kermauer, Se nekaj gradiva o ljubljanskem kongresu leta 1870, ZC XVII, 1963, 155-70; isti, Se iz predgovine jugoslovenskega kongresa v Ljubljani decembra 1870, ZC XIX—XX, 1965—1966, 319-54.

u Hrvatskoj i na postepenom pohrvaćivanju Srba.⁴ Ta protivrječnost o ocjeni historijskog značenja jugoslavizma u Hrvata, još više je produbljena oprečnim mišljenjem o tobožnjem neskladu između jugoslavenske ideologije i konkretne političke djelatnosti u hrvatskih narodnjaka.

I

Jugoslavenska jezična i književna (kulturalna) koncepcija, nazočna u Hrvatskom narodnom preporodu, tako zvanom ilirskom pokretu, i zatim jugoslavenska nadnacionalna ideologija, koja se postepeno razvijala nakon Preporoda, izuzetno su važne u hrvatskoj povijesti. Jugoslavenska je ideologija u Hrvata imala višestruku društvenu funkciju: poticala je hrvatsku inteligenciju na svestranu kulturnu i političku djelatnost. Jugoslavenska je nadnacionalna ideologija, povezujući na različite načine hrvatstvo (kao nacionalnu posebnost) s jugoslavizmom (kao nadnacionalnom kategorijom), odigrala odlučnu ulogu u konstituiranju hrvatske nacije i, napokon, polagala temelj jugoslavenskoj federativnoj državi. Jugoslavenstvo je imalo važnu ulogu u društvenom, političkom i kulturnom životu hrvatskog naroda. O historijskoj važnosti i vrijednosti jugoslavizma u hrvatskoj nacionalnoj politici, dakle, jedva da može biti spora. Pa ipak, u ocjenjivanju jugoslavenske ideologije u hrvatskoj politici — posebno u odnosu jugoslavenstva prema: hrvatskoj, slovenskoj i srpskoj nacionalnoj posebnosti — kao i u pristupu njenu proučavanju, ukorijenila su se shvaćanja (u hrvatskoj, slovenskoj i srpskoj historiografiji) koja se ne mogu održati.

Od starijih koncepcija o »jugoslavenskoj ideji« u Hrvata, najviše je na predodžbe mnogih utjecala ona koju su utemeljili Đ. Šurmin, F. Šišić i V. Bogdanov.⁵ Njihova je zajednička značajka zanemarivanje društvene, gospodarske i kulturne podloge u jugoslavenskoj ideologiji. Zatim, polazeći od romantičarskog pristupa povijesti kao zbiru istaknutih ličnosti, idealiziranje osobnog udjela »pokretačkih ličnosti«, te, napokon, precjenjivanje južnoslavenskog aspekta u hrvatskoj politici i, kao suprotnost još širini, isticanje hrvatsko-srpske komponente u jugoslavenskoj ideologiji. Njihova nebriga za austroslavističko-federalistički aspekt jugoslavenske koncepcije, utjecala je na zanemarivanje istraživanja i spoznaje hrvatsko-slovenskih političkih i kulturnih odnosa. Razumije se da takav pristup nije dopuštao pogled na cjelinu problema, niti spoznaju geneze jugoslavenske ideologije.

Tradicionalno shvaćanje o »jugoslavenskoj ideji«, donedavno vladajuće u historiografiji, svojim je pristupom njezinoj spoznaji opteretilo pogled na historijsko značenje i vrijednost jugoslavenske ideologije, koja je u zbilja imala znatno složeniju ideološku strukturu i društvenu funkciju od dosadašnjeg pojednostavljenog prikaza. A nepoznavanje geneze i strukture jugoslavenske ideologije, izazvalo je sve do danas u hrvatskoj, slovenskoj i srpskoj široj kulturnoj javnosti u biti negativni odnos prema vrijednosti i historijskom značenju jugoslavizma u Hrvata.

J. Šidak je, međutim, svojim radovima o »jugoslavenskoj ideji« udario osnovne temelje kritičkom proučavanju jugoslavenske ideologije.⁶ Iako je, u težnji da prouči mnoge složene probleme o jugoslavenstvu u hrvatskoj politici, težište položio poglavito na političku problematiku, ipak je u njegovim pomno pisanim raspravama uočljivo širenje istraživačkih područja: od kulturne do gospodarske i društvene problematike. Pa ipak, osim problematike jugoslavizma za ilirizma, kome je posvetio

⁴ V. Krestić u knjizi: *Istorija srpskog naroda*, peta knjiga, drugi tom, Beograd 1981, 144; V. Krestić, *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja*, Beograd 1983, 157.

⁵ Usp. Đ. Šurmin, *Hrvatski preporod I—II*, Zagreb 1903—1904; F. Šišić, *Jugoslovenska misao, istorija ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790—1918*, Beograd 1937; V. Bogdanov, *Hrvatska lijeva u godinama revolucije 1848—1849*, Zagreb 1949; isti, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848—1849*, Zagreb 1949; isti, *Historijska uloga društvenih klasa u rješenju južnoslavenskog nacionalnog pitanja*, Sarajevo 1956; isti, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj*, Zagreb 1958.

⁶ J. Šidak, *Jugoslavenska ideja u ilirskom pokretu*, u knjizi: *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb 1973, 113—24; isti, *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici do I svjetskog rata*, n. dj., 65—84; isti, *Prilog razvoju jugoslavenske ideje do I svjetskog rata*, n. dj., 45—65; isti, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848—1849*, Zagreb 1979; isti, *Prilozi hrvatskoj povijesti za revolucije 1848*, *Radovi IHP* vol. 9, 1976, 43—92.

poglavitu pažnju, Šidak je u svojim raspravama »jugoslavensku ideju« od 1848. do prvog svjetskog rata prikazao veoma fragmentarno, ne ulazeći temeljito u istraživanje.

Dalji korak hrvatske historiografije u proučavanju jugoslavenske ideologije, koji svjedoči ne samo o višedesetljetnoj tradiciji nego i o njezinom metodološkom razvoju, učinili su M. Gross i N. Stančić.⁷ Polazeći od gledišta da je »jugoslavenska ideologija bila hrvatska nacionalnointegracijska ideologija«, da je, dakle, »na različite načine povezivala hrvatstvo i jugoslavenstvo i bitno doprinosila konstituiranju hrvatske nacije« — M. Gross je istakla da je jugoslavizam u Hrvata nesumnjivo bio »nacionalna ideologija«.

Pa ipak, i radovi potonjih historičara dodirivali su se s tradicionalnom historiografijom. I oni su idealizirali osobni udjel »pokretačkih ličnosti« — Gaja, Račkog i Strossmayera, dok su se u proučavanju jugoslavizma u Hrvata također ograničili na hrvatsko-srpsku problematiku. A nije uspio ni njihov pokušaj sinteze (veoma fragmentarne) jugoslavenske ideologije, pošto su iz tradicionalne historiografije preuzeli mnoge netočnosti, i jer ne postoje još ni najosnovniji temeljni istraživački radovi za bilo kakvu sintezu jugoslavenske ideologije u Hrvata.

Dakle, valja istaći veliku suprotnost između *kvantiteta* dosadašnje historiografije i našeg *stvarnog znanja* o historijskom, društvenom, gospodarskom i kulturnom značenju i vrijednosti jugoslavenske ideologije u Hrvata. Jer, iako postoji obimna literatura o jugoslavizmu u hrvatskoj politici, koja se isključivo iscrpljivala proučavanjem hrvatsko-srpskih odnosa, ipak je ta problematika tek na početku svog istraživačkog puta. Pa ne samo da se zanemarilo hrvatsko-slovenske odnose, nego se ni hrvatsko-srpske nije, uza sve vrijedne priloge, postavilo još uvijek u čitavoj širini.

II

U slovenskoj pak historiografiji, slovensko-hrvatski odnosi promatrani su poglavito kroz problematiku »ilirskih težnji« u Slovenaca. Književni su historičari, s razlogom, najviše proučavali odnose između Slovenaca i Hrvata. Ali su u tu problematiku unijeli mnogo nesporazuma, koji su utjecali na stav slovenske historiografije u kojem se ističe da je hrvatska *Narodna stranka* težila pohrvaćivanju Slovenaca.

Od starijih koncepcija o značenju ilirizma u Slovenaca, najviše je utjecala na slovensku historiografiju i na predodžbe šire kulturne javnosti do danas ona koju su utemeljili I. Prijatelj i F. Petre.⁸ Njihova je zajednička značajka nebriga za historijsku i društvenu podlogu ilirskog pokreta, apsolutiziranje idejnih utjecaja evropskog zapada i napose učenja Slovaka J. Kollára, te potezivanje historijskog značenja i vrijednosti ilirizma u Slovenaca.

Prema njihovu gledištu, ilirizam je sadržavao koncepciju, nastalu pod utjecajem učenja sveslavenskog ideologa J. Kollára, o postojanju samo četiri slavenska jezika i naroda — ruskog, poljskog, češkog i »ilirskog«. Svi manji narodi, bez svoje budućnosti, trebalo bi da se odreknu svoje nacionalne individualnosti i vlastitog književnog jezika. Smatrajući, s pravom, slovenski jezik osnovnim zalogom posebne slovenske nacionalne individualnosti, slovenska je historiografija, sve do danas, ocijenila da je takva ilirska ideologija dovela u opasnost konstituiranje slovenskog nacionalnog bića.

Slovenskim književnim historičarima i povjesničarima zajedničko je to da u ilirskom pokretu vide poglavitno filološku pojavu, da značenje ilirizma u Slove-

⁷ Usp. M. Gross, »Ideja jugoslovenstva« Franje Račkoga u razdoblju njezine formulacije (1860—1862), HZ XXIX—XXX, 1976—1977, 331—45; ista, O ideološkom sustavu Franje Račkoga, Zbornik JAZU vol. 9, 1979, 5—33; ista, Zur Frage der jugoslawischen Ideologie bei den Kroaten, u: A. Wandruszka, R. G. Plaschka und A. M. Drabek, ur. Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918, Wien 1978, 19—38; ista, Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije, u knjizi: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981, 283—306; N. Stančić, Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869), Zagreb 1980.

⁸ I. Prijatelj, Duševni profil slovenskih preporoditeljev, Ljubljana 1935; isti, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, n. dj., knj. I—III; Petre, Poizkus ilirizma pri Slovencih, n. dj.

naca ocjenjuju po njegovim »geslima«, koja su ilirci tobože prihvatili od Kollára kao ideologiju nepromjenljivu za sva vremena; da ilirsku ideologiju, stoga, ne dovode u vezu s društvenim, političkim i kulturnim stanjem u Hrvata i da ne posmatraju njenu genezu. A time, dakle, da zanemaruju stvarno historijsko značenje ilirizma uopće, a napose u Slovenaca.

Međutim, ocijenjući »gesla« iliraca prma njihovu historijskom značenju, moramo zaključiti da ilirski pokret nije ostvario jezičnoga i književnog zajedništva Južnih Slavena, pa čak ni između Hrvata i Srba, što je poznato. Nadalje, hrvatski ilirci nisu uveli štokavštinu u hrvatsku književnost, jer se radilo samo o izboru između dva postojeća pismena jezika u Hrvata — između novoštokavskog i kajkavskog, koja su oba bila u procesu standardizacije. Ilirci nisu uveli ni jedinstven hrvatski pravopis, jer njegovo jedinstvo nije postignuto sve do kraja XIX stoljeća. Ali su, naprotiv, uredili jedinstvenu grafiju, koju su prihvatili i Slovenci. Dakle, ilirski pokret nije ostvario južnoslavensko jezično i književno jedinstvo. A još manje je mogao postići političko i državno jedinstvo Južnih Slavena, pošto za »politički ilirizam« — pojam koji slovenska i hrvatska historiografija nepotrebno unose u tu problematiku — nije postojala objektivna realna društvena, gospodarska i politička podloga. A te su činjenice ilirci bili svjesni.

Pa ipak, neosporno je da je ilirski pokret, koji je po svom historijskom značenju poglavito bio Hrvatski narodni preporod, već u samom početku istakao koncepciju o jezičnom i etničkom srodstvu Južnih Slavena, koja se nametala kao otpor protiv mađarskog nacionalizma. Ali ta koncepcija nije nastala pod isključivim utjecajem ideologa »slavenske uzajamnosti« J. Kollára, već je ona nastavila tradiciju koja je ponikla i dalje se trajno razvijala u hrvatskoj sredini. Koncepcija o jezičnom i etničkom srodstvu Južnih Slavena, uz pretpostavku o tobožnjem slavenstvu antiknih Ilira, utjecala je na proširenje ilirskog imena, nesumnjivo kao zajedničkog »prezimenaa«, i isticanje ideje »ilirske narodnosti« za sve njih.

Iako je ta koncepcija u sebi sadržavala teoretsku pretpostavku jedne nacionalno-unitarističke ideje, pa iako ilircima u početku nisu bili posve jasni nacionalni odnosi u Južnih Slavena, a sveslavenska ideologija i slavistička nauka su u taj problem unijele još više nejasnoće, ipak su hrvatski narodnjaci već početkom četrdesetih godina bili svjesni činjenice o postojanju tri »rodoslovna« ili »genetička« a zapravo nacionalna imena — hrvatskog, slovenskog i srpskog.^{8a} Lj. Gaj je pak krajem 1839. zaključilo da »Srb neće nikad biti Hrvat ili Kranjac (Slovenac; P. K.), a ova dvojica kad nisu, ne mogu nipošto biti Srblji.«⁹ Isto gledište iznio je D. Rakovac 1842. u jednom od najvažnijih programatskih spisa iliraca. Na pitanje koje ime Južni Slaveni treba da prihvate kao zajedničko »prezime«, unutar kojeg bi i dalje zadržali svoje narodne (»plemenske«) posebnosti, Rakovac je odgovorio: »Imena narodah i jezika nesmiju i nemogu se na pamet izmišljati. Najveće pravo na obćenitost naimeno-

^{8a} Stoviše, već na samom početku ilirskog pokreta, Lj. Gaj je opsegom pojma Južni Slaveni (i »Iliri«) obuhvatio tri »genetička« naroda: Hrvate, Slovence i Srbe.

U proglasu za Ilirске Новине i Danicu Ilirsku za 1836, Lj. Gaj je najprije spomenuo pokrajine »Velike Ilirije« (»Korušku, Goricu, Istriu, Kranjsku, Štajersku, Horvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Dubrovnik, Bosnu, Cernogoru, Hercegovinu, Serbiu, Bulgariu i donju Ugarsku«) — a zatim je iz tih pokrajinskih naziva, u okviru »svih Ilira« ili »južnih Slavjana«, izdvojio tri »genetička« (a zapravo nacionalna) imena: hrvatsko, slovensko i srpsko (»Ovdje ćemo saznati svih Ilirav to jest južnih Slavianov: Serbljev, Horvatom i Slovencev starinsko življenje (. . .)«). Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska 48, 5. prosinca 1835, 292.

U pogledu »genetičkog« (tj. nacionalnog) određenja pojedinih jugoslavenskih naroda, još je precizniji Gaj bio u spisu »Naš narod« (Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska 34, 29. kolovoza 1835, 234-36). U njemu je u okviru »Velike Ilirije« (unutar »ilirskog koljena« slavenskog naroda — dakle, u Južnih Slavena) i iz mnoštva pokrajinskih naziva izdvojio slijedeća »genetička« naroda: Slovence, Srbe, Crnogorce, Bosance, Bugare — dok je Hrvate razdijelio na pokrajinska imena: »Horvate«, Slavonce i Dalmatince.

Pa ipak, Gaj je tada, kao i mnogi narodnjaci, Hrvate na njihovu čitavom etničkom prostoru obuhvatio hrvatskim nacionalnim imenom. Pri tom valja posebno naglasiti da je Slovence također obuhvatio njihovim nacionalnim imenom na čitavom etničkom području: »Slovenci (Vindi) stanuju u donjoj Štajerskoj, u Kranjskoj, Koruškoj i liiti Gorotanskoj, u jednoj strani Istrie, na Laško-Goričkom, dalje u zapadnoj Vugerskoj u Zeleznoj stolici okol Mure i Rabe; brojem skupa 1, 240.000 rimskog vjerezakona; zvan nekoliko samo Protestantov.«

U tom opsegu Slovenci će biti obuhvaćeni tek za revolucije 1848. u prvom slovenskom nacionalnom i političkom programu Zedinjenje Slovenije, koji su zastupali poglavito bivši slovenski ilirci.

⁹ Danica Ilirska br. 47, proglas od 23. studenog 1839.

vanja za naš jezik i literaturu imala bi (...) imena: hrvatsko, sèrbsko, slovensko. Ova tri imena jesu rodoslovna u jugozapadnoj Slavii, kao imena trih glavnih granah naroda jugozapadno-slavenskoga. Nu znamo, da brat bratova gospodstva netèrpi, i iskustvo nas uči, da Hèrvat sèrbsko ili slovensko, Sèrbliin hèrvatsko ili slovensko, Slovenac hèrvatsko ili sèrbsko ime nikad primiti neće. Pa da bi ga i primio, ne bi li se time još i veća smutnja porodila. Ime nariječja podiglo bi se na jedanput na čast imena od jezika. (...) Ako dakle u istinu želimo, da se svi jugozapadni Slaveni duševno sjedinimo po jeziku i literaturi pod obćim nimenovanjem, neostaje nam ino, nego da prigèrlimo ime ilirsko. (...)»¹⁰ Upotrebu, dakle, ilirskog naziva kao »prezimenaa za sve Južne Slavene, i Gaj je opravdao riječima: »Namijera naša nije posebna imena ukinuti, nego ih samo pod skupnim narodnim imenom sjediniti, jer su sa svakim posebnim imenom skupčani posebni događaji, koji sakupljeni čine dogodovštinu obćenite narodnosti ilirske.«¹¹ Isto gledište zastupali su i drugi istaknuti hrvatski narodnjaci. A Lj. Gaj je, ocjenjujući kasnije ilirsku ideologiju, početkom 1864. pisao: »Ime ilirsko nije nikada na to išlo, da zavadi Sèrbe i Hèrvate, ili da se jedni ili drugi odreknu svoga plemenskoga (narodnog; P.K.) imena, već da cieli jug t.j. Slovence, Hèrvate, Sèrbe i Bugare skupča u jedno cielo pred svetom tako, da svaki za sebe ipak bude svoj sa svojom posebnom poviesti i osebinami.«¹²

Prema tome, naziv »Ilir« trebalo je da bude »prezime« za sve Južne Slavene, unutar kojeg bi se i dalje sačuvala posebna narodna imena (hrvatsko, slovensko, srpsko i bugarsko). Pa, po B. Suleku, »ime Ilir ni najmanje nije na uštrb« posebnim »rodoslovnim« ili »genetičkim« imenima, zapravo nacionalnim posebnostima.¹³ A pošto su smatrali da je ilirizam poglavito kulturni pokret, hrvatski su narodnjaci javno odbacili bilo kakvu pomisao o »političkom ilirizmu« — pomisao da se u tadašnjim uvjetima može govoriti o političkom i državnom sjedinjenju Južnih Slavena.¹⁴

Pa ipak, grof J. Drašković je 1832. u brošuri »Disertacija«, programatskom spisu koji je prethodio ilirskom pokretu, zahtjev za ponovno osnivanje hrvatske države na čitavom etničkom području, povezoao s osnivanjem nezavisne države sastavljene iz etničkog područja Južnih Slavena. Polazeći od načela narodnosti i u ime jezičke srodnosti, Drašković je — prešavši uži hrvatski državnopravni okvir koji su dopuštala njegova »iura municipalia« — savjetovao hrvatskim i slavonskim »poklisarima« da u Beču kod kralja traže da su s njegovim dopuštenjem (»z milostjum višnjum kraljev«) slovenske pokrajine (»Ilirium sadašnjji«: Koruška, Kranjska, Štajerska i Primorska) sjedine (»združee«) s hrvatskim pokrajinama u jedinstvenu državnu zajednicu — u »kraljevstvo Iliričko«. Tom jedinstvenom državnom tijelu, s vremenom bi se pridružile Bosna i Hercegovina, koje bi s »kraljevstvom Iliričkim« tvorili »Iliriju veliku«.¹⁵ Pošto, međutim, Drašković ne pomišlja na raskid državnopravne zajednice s Ugarskom, nije jasno kako je zamišljao osnivanje »Ilirije velike«, jer su unutrašnji i vanjskopolički odnosi takvu mogućnost isključivali. Svjesni tih poteškoća, hrvatski narodnjaci sve do revolucije 1848. nisu tražili državno sjedinjenje hrvatskih i slovenskih pokrajina. Jugoslavenska ideologija ilirskog pokreta sve do 1848. kada ona prelazi u višu fazu razvoja, bila je isključivo kulturnog značenja.

¹⁰ D. Rakovac, Mali katekizam za velike ljude, Zagreb 1842, 16—17.

¹¹ Danica ilirska br. 47, proglas od 23. studenog 1839.

¹² Narodne novine 15, 20. siječnja 1864, 59.

¹³ B. Sulek, Sta namijeravaju Iliri? Beograd 1844, 106—107.

¹⁴ U ime Narodne stranke, Lj. Vukotinić (Ilirisam i Kroatisam, Kolo, knj. II, Zagreb 1842, 109—110) izjavio je »da ni jedan Ilir o Ilirisu političkom ništa neznade«, i da je »ilirismus dakle u smislu političkim ništa«. Naprotiv, »kroatisam s druge strane je život naš politički. Kroatisam je zaštita, pod kojom mi radimo. U smislu konstitucionalnom svi smo Horvati. To smo od nijegda bili, i to ćemo ostati.« Prema tome, zaključio je 1844. B. Sulek (Sta namijeravaju Iliri?, 133—34) »ime 'Iliria' u obće može se samo u književnom jeziku upotrijebiti, t.j. može se samo kazati, da se one pokrajine ovako zovu, gdje se ilirski govori, u političkom smislu to ime na ovaj način upotrijebljivati bila bi prava ludost, jer Iliri ukupno neimaju jedno Vladaanje, nu radi toga mogu se oni ljubiti. — U političkom smislu mora se uvijek dodati tako rekuć prezime Ilirie. — Jer se 'Ilirija Velika' u tri Ilirie dieli. — 1. Iliria austrijska (slovenske pokrajine, Dalmacija i Istra; P.K.). — 2. Iliria ugarska (Hrvatska, Slavonija i Vojvodina; P.K.). — 3. Iliria turska.«

¹⁵ Usp. F. Fancev, Uvod u dokumente za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790—1832), Građa za povijest hrvatske književnosti, knj. XII, Zagreb 1933.

Prema tome, u ideologiji iliraca nije bilo nikakve težnje za hegemonijom nad Slovencima. A niti je točna tvrdnja, koju i danas zastupa slovenska historiografija, da su hrvatski ilirci težili pohrvaćivanju Slovenaca. Slovenski narodnjaci (»narodni buditelji«), poglavito iz najugroženijih pokrajina (Koruške i Štajerske, a dijelom i u Kranjskoj), prihvatili su u početku ilirsku jezičnu i književnu koncepciju. Ipak, budući da se zamisli pristaša ilirske ideologije u Slovenaca nisu ostvarile, pošto su u odnosu na jezične koncepcije hrvatskih iliraca bile različite, slovenski su »narodni buditelji« već početkom četrdesetih godina počeli napuštati jezičnu i književnu koncepciju ilirizma, te su prihvatili slovensku nacionalnu svijest. Jer, većina pristaša ilirizma u Slovenaca, jugoslovensku je orijentaciju vidjela u stvaranju umjetnog književnog jezika: trebalo je da mješavina hrvatskog i slovenskog jezika postane »ilirski jezik«, koji bi udario temelje slovensko-hrvatskom jedinstvu. Tu su romantičarsku ideju do 1848. napustili gotovo svi slovenski ilirci, a odbacio ju je i historijski razvoj. Kao što su Hrvati (polazeći od vlastite književne tradicije) izabrali štokavštinu za književni jezik, tako je u Slovenaca, gradeći svjesno na tradiciji slovenskog jezika, Prešern udario temelje slovenskom književnom jeziku. Ilirizmu su uglavnom ostali vjerni S. Vraz, I. Macun, R. Razlag i F. Muršič.

Time se je, dakle, već prije revolucionarne 1848. jezička koncepcija ilirizma pokazala u zbilju nerealnom. Jer, iako se narodni preporod u Slovenaca odvijao sporije od hrvatskog, ipak su »slovenski buditelji«, nastavljajući svjesno književnu tradiciju slovenske reformacije i Vodnikova i Vodnikova kruga u doba francuske vladavine, usvajali slovenski književni jezik i slovensku nacionalnu svijest, a time napuštali ilirizam. Ilirizmu se, osim toga, suprotstavila snažna pjesnička ličnost F. Prešerna, koji je zauvijek osigurao slovenskom jeziku njegovo mjesto u književnosti. A u istom je smjeru »slovsne buditelje« upućivao filološki rad J. Kopitarja.

Pa ipak, neosporno je da je ilirizam u Slovenaca također obrzao dalji razvoj slovenske nacionalne svijesti. Prema tome, ocjenjujući historijsko značenje i društvenu ulogu ilirskog pokreta, istakli bismo da je ilirizam u Slovenaca: 1. urbzoao razvoj slovenske nacionalne svijesti; 2. dao im jedinstvenu grafiju, nazvanu po Lj. Gaju »gajicom« i 3. usadio svijest o državnom sjedinjenju ujedinjene Slovenije s ujedinjenom Hrvatskom i preko nje s drugim Južnim Slavenima. Dokaz za to nalazimo u tome, što su za revolucije 1848. upravo bivši ilirci (slovenski narodnjaci) bili glavni nosioci prvog slovenskog nacionalnog i političkog programa *Zedinjene Slovenije*. A samo je u njihovoj sredini nastao zahtjev za državno sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom. Time je ilirizam u Slovenaca također imao važnu historijsku ulogu. Ne treba mu ništa dodavati, ali ni oduzimati.

III

Revolucionarna 1848. važno je razmeđe u povijesti odnosa između Hrvata i Slovenaca. Tada je prvi put izražena obostrana želja o stupanju u jugoslavensku državnu federativnu zajednicu, a u određenju tog saveza polazilo se, na temelju narodnog prava, od poštovanja nacionalne i političke individualnosti u tih dvaju naroda. Uza sve stanovite ideološke razlike, kolebanja i uzmake — u čemu su vidljivi društveni, socijalni i politički odrazi životne sredine — jugoslavizam je za revolucije 1848. u Hrvata i u Slovenaca, kao politička i historijska kategorija, izraz nadnacionalne koncepcije, kojoj je austroslavistička i federalistička politika odredila opseg, a načelo prirodnog i narodnog prava sadržaj. Jer, polazeći od austroslavizma kao jedino moguće politike, u Slovenaca je zahtjev za sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom bio sastavni dio političkog programa *Zedinjenje Slovenije*, ne izvan i mimo tog programa. A u Hrvata je, analogno tome, jugoslavenska koncepcija samo sastavni dio hrvatske nacionalne politike.¹⁶

¹⁶ Usp. Korunić, Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848—1849, n. dj.; isti, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848—1874, n. dj.

Ideološke preduvjetе za te zahtjeve izvršio je ilirizam i u mnogo čimu približio ta dva naroda. Nasuprot mađarskom i njemačkom nacionalizmu, ilirizam je također u njih ubrzao razvoj (hrvatske i slovenske) nacionalne svijesti a time i koncepcije o jugoslavenskoj državnoj zajednici, koja se misao u dalekovidnijih političara narodnjaka 1848. nametnula kao jedino moguće rješenje nacionalnog pitanja. Društveno-ekonomska podloga tih zbivanja u Hrvata i Slovenaca je zajednička. Pojavila se s razvojem novih kapitalističkih odnosa i nastankom građanstva kao nosioca tog usmjerenja. Pa ipak, koncepcija o jugoslavenskom državnom savezu 1848. u tih dvaju naroda nije nastala kao posljedica toga društveno-ekonomskog procesa. Te su činjenice bili svjesni i sami nosioci jugoslavenske nadnacionalne ideologije, koja je za revolucije 1848. u hrvatskih i slovenskih narodnjaka različitog socijalnog podrijetla nastala kao objektivni misaoni sistem, prema kojem je tek trebalo usmjeriti političku djelatnost.

Nosilac jugoslavenstva u Slovenaca bila je malobrojna građanska inteligencija, sastavljena od nižeg svećanstva, učitelja-nastavnika, slobodnih profesija i učenika-studenata. U njih je jugoslavenska ideologija 1848. nastala istodobno s narodnim programom *Zedinjenje Slovenije* i u tom slovenskom nacionalnom i političkom programu čine jedinstvenu historijski uvjetovanu cjelinu. Slovenski narodnjaci političari — poglavito bivši pristaše ilirizma, koji su bili i glavni nosioci slovenskog nacionalnog programa — unijeli su u programatske tekstove zahtjev, analogan onom u hrvatskim tekstovima, za državno sjedinjenje ujedinjene Slovenije s ujedinjenom Hrvatskom. Osim što su to učinila društva »Slovenije« u Beču i Grazu, gdje su, u nedostatku centralnog političkog foruma u zemlji, postali centri političkog djelovanja Slovenaca, slovenski narodnjaci u Koruškoj i slovenskom dijelu Štajerske, kojima je pokrajinama najviše prijetila njemačka opasnost, širili su u travnju i svibnju 1848. najradikalniji program *Zedinjenje Slovenije* zajedno sa zahtjevom za sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom.¹⁷ Zahtjev za ujedinjenje Slovenaca na čitavom etničkom području, i odluka o sjedinjenju ujedinjene Slovenije s ujedinjenom Hrvatskom u savezu državnu zajednicu, koja bi tvorila jednu od jedinica u austrijskoj federaciji, unijeli su slovenski narodnjaci iz Koruške i Štajerske u peticiju, koja su, snabdjevanju s više tisuća potpisa, namjeravali uputiti caru,¹⁸ a poslali su je i na Slavonski kongres u Prag.¹⁹

Na slovenske narodnjake utjecali su u njihovoj jugoslavenskoj orijentaciji hrvatski politički pokret, te pokret Nijemaca za stvaranje Velike Njemačke. Nasuprot velikonjemačkoj ideji, slovenski su narodnjaci, dakle, istakli slovenski i jugoslavenski program i opredijelili se za politiku federalizma. Napokon je društvo »Slovenija« u Grazu poslalo dr. Š. Kočevara kao svog poslanika na Hrvatski sabor na kojem je on, polazeći od slovenske nacionalne individualnosti, izrazio želju da se slovenski

¹⁷ U peticiji, koja je u sažetom obliku objavljena u zagrebačkim *Novinama dalm. hrv. slavonskim* 11. travnja 1848. a u prijelopisima je narodnjaci organizirano širili po Koruškoj i Štajerskoj, M. Majar je zahtijevao slovensku jezičnu i političku autonomiju, ujedinjenje Slovenaca na etničkom načelu, te tražio da Slovenci stupe u državni savez s Hrvatima: »1. U našoj državi neka dobiju samo oni službu, koji narod, narodnost i jezik ljube. 2. Da se imaju Slovenci kao jedan narod smatrati i posebni sabor držati. 3. Da bi s našom carskoj dynastiji vjernom bratijom u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji u bližnji savez stupiti mogli. (...)« Usp. Korunić, *Jugoslavenska ideja 1848—1849*, n. dj., 117—118, i prilog br. I.

¹⁸ U »Molbenici slovenskih rodoljubah« (*Novine dalm. hrv. slavonske* 38, 22. travnja 1848, 152) — u stvari Majarovoj peticiji, koju su narodnjaci organizirano širili po Štajerskoj i Koruškoj — izložen je također program *Zedinjenje Slovenije* u osam točaka. S tom »Molbenicom«, slovenski su se narodnjaci u ime Slovenaca »stanujućih u Koruškoj, Kranjskoj, Štajerskoj, Istrii, Gorici i u tjerstjanskom okružju« namjeravali obratiti vladaru da mu »prijava želje i potrebe«. U tom značajnom programu *Zedinjenje Slovenije*, slovenski su narodnjaci zahtijevali, na temelju narodnog prava i etničkog načela, ujedinjenje Slovenaca i njihovo sjedinjenje u »užji savez« s Hrvatima: »1. Kod našega naroda neka dobiju službe samo oni, koji naš narod, narodnost i jezik zbilja ljube. 2. Trijeba učiniti naredbe, kako bi se Slovenci kao narod sjedinili i svoj obći sabor dobili. 3. Da bi s našom vitežkom, vašem ces. veličanstvu uvijek vjernom bratijom u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji u užji savez stupili. Dok se ovo ne učini, slabo će nam se pomoći. (...)« Usp. Korunić, *Jugoslavenska ideja 1848—1849*, n. dj., 119, i prilog br. II.

¹⁹ Slovenska delegacija na Slavonskom kongresu u Pragu dodijeljena je sekciji Južnih Slavena. Među dokumentima južnoslavenske sekcije sačuvan je program *Zedinjenje Slovenije*, napisan na njemačkom jeziku. Taj je spis doslovni prijevod »Molbenice slovenskih rodoljubah«. Nema sumnje da su slovenski narodnjaci svoju »Molbenicu«, koja je prema svjedočanstvu slovenskog narodnjaka već početkom svibnja 1848. imala »na Stajeru više hiljada potpisa«, također uputili Slavonskom kongresu u Prag. Usp. Korunić, *Jugoslavenska ideja 1848—1849*, n. dj., 119 i 147; i sti, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848—1874, n. dj., 83—84, i prilog br. II.

narod, nakon svoga političkog konstituiranja, sjedini s Hrvatima. Hrvatskom saboru uputili su svoje želje za sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom prilikom njegova otvaranja početkom lipnja 1848. »slovenski odbor« sastavljen od predstavnika-poslanika iz svih slovenskih pokrajina, te delegacija slovenskih seljaka iz pograničnih dijelova (iz 120 mjesta) Stajerske i Kranjske.

Nosioci pak jugoslavenske ideologije u Hrvata za revolucije 1848—1849. bili su građanski liberali — nacionalno svjesna inteligencija različitog socijalnog podrijetla, sastavljena od predstavnika srednjeg plemstva, trgovačke buržoazije, liberalnog svećenstva, činovnika, učitelja-nastavnika i slobodnih profesija. Ta je hrvatska građanska inteligencija formulirala jugoslavensku nadnacionalnu ideologiju, koju je temeljila na prirodnom i narodnom pravu, a uskladila ju je s austroslavističko-federalističkom politikom, čiju »taktiku« i »strategiju« nije moguće objasniti isključivo gospodarskim razlozima, a još manje njenim tobože vezivanjem s reakcionarnim i feudalnim snagama u Monarhiji.

Koncepcija o jugoslavenskoj državnoj zajednici u Hrvata postepeno je dobivala određeniji opseg i sadržaj, uvjetovan političkim događajima u Habsburškoj Monarhiji i napose razvojem hrvatskoga političkog pokreta, te narodnog pokreta u Slovenaca i Srba. Do sredine travnja 1848. u Hrvata postoje dvije po opsegu različite koncepcije o jugoslavenskom državnom savezu. Jedni su, pod utjecajem ilirizma, zagovarali političko sjedinjenje svih Južnih Slavena, dok su drugi, pod utjecajem bliskih doticaja sa Slovencima i slavenskim federalistima za vrijeme boravka u Beču početkom travnja, opseg jugoslavenske državne zajednice najprije suzili na savez Hrvata i Slovenaca, a zatim, nakon što su predstavnici Srba u Monarhiji na svibanjskom saboru u Sremskim Karlovcima zahtijevali organiziranje srpske Vojvodine i njezino sjedinjenje s Hrvatskom, proširili na vojvođanske Srbe — dakle, na Južne Slavena u Habsburškoj Monarhiji.

Pošto je ban Jelačić potkraj travnja 1848. prekinuo sve odnose s peštanskom vladom, opseg i sadržaj koncepcije o jugoslavenskoj državnoj zajednici u hrvatskoj nacionalnoj politici odredili su narodno pravo, te politika austroslavizma i federalizma. A ta je koncepcija najdosljednije došla do izražaja na Hrvatskom saboru početkom lipnja 1848, koja ima svoje važno historijsko značenje.

Osnovna politička pitanja koja je Hrvatski sabor postavio na dnevni red bila su državopravni odnos prema Ugarskoj i Austriji, te sjedinjenje Hrvata sa Slovencima i Srbima u Monarhiji u jugoslavensku državnu zajednicu. Tu je zadaću trebalo da riješi saborski Veliki odbor, koji je 9. lipnja predložio Saboru svoj »Operat«. U njemu je taj Odbor predložio prekid državopravnog odnosa s Ugarskom i stupanje u užu državnu zajednicu s Austrijom. Polazeći od načela narodnosti i narodne ravnopravnosti, te od mogućnosti pretvaranja Monarhije u federativnu zajednicu, od kojih bi jednu od federativnih jedinica tvorilo etničko područje Južnih Slavena, posebna točka »Operata« glasi: »Da kraljevina ove (Hrvatska i Slavonija; P. K.) ne samo s Dalmacijom i budućom vojvodinom srbskom, nego i sa susjednim slovenskim pokrajinama u užji politički savez stupe, što se tako pred nj. veličanstvom (kraljem; P. K.) i kod državnog sabora austrijskoga zahtijevati ima.«²⁰

Prijedlog o sjedinjenju hrvatskih i slovenskih pokrajina te srpske Vojvodine »u užji politički savez«, koji je saborski Veliki odbor unio u svoj »Operat«, prihvaćen je u Hrvatskom saboru i unesen u njegov Zakonski član. Prilagođavajući nacionalnu politiku zbivanjima u Habsburškoj Monarhiji i izvan nje, Hrvati su na saborskim zasjedanjima, i izvan Sabora, razvili svoju koncepciju o federativnom preuređenju Monarhije ne na historijskom već na jezično-nacionalnom principu. Ta je koncepcija u to vrijeme bila najdosljednije zasnovani politički program jedne srednjoevropske federacije. Polazeći od austroslavističko-federalističke politike, koju su predstavnici Sabora također zastupali na Slavenskom kongresu u Pragu, i jezično-

²⁰ Usp. Korunić, Jugoslavenska ideja 1848—1849, n. dj., 133.

nacionalnog principa, Hrvatski je sabor u svom Zakonskom čl. XI ograničio zajedničke poslove federativno preuređene Monarhije na trgovinu, vojsku, financije i vanjske poslove, za koje treba da se ustanovi jedan »ukupni odgovorni ministar« za čitavu monarhiju, te donio odluku da se u jednoj od federalnih jedinica okupe Južni Slaveni unutar Monarhije. Tu zakonsku odluku o sjedinjenju Hrvata, Slovence i Srba u Monarhiju u jugoslavensku državnu zajednicu unutar austrijske federacije, Sabor je izrazio riječima: »Da se kraljevina Dalmatinska kao cijeloviti dio sa trojednom kraljevinom (Hrvatskom i Slavonijom; P. K.) sjedini, — a ostale jugoslavenske pokrajine monarkie austrijske, kao što je novoustrojena vojvodina Serbska, zatim dolnja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istria i Gorica, da se u bližnji savez s onima kraljevinama metnu.«²¹

Time je zahtjev za sjedinjenje ujedinjene Hrvatske s ujedinjenom Slovenijom i srpskom Vojvodinom u jugoslavensku federativnu državnu zajednicu dobio prvi put državnopravno značenje. Iako do njegova ostvarenja tada nije došlo, ipak je ta odluka Sabora imala važno historijsko značenje u daljem razvoju jugoslavenske ideologije u hrvatskoj nacionalnoj politici.

Hrvatski su narodnjaci 1848. u Saboru i izvan njega tražili uspostavljanje međunarodnih državnopravnih odnosa, u Monarhiji uopće a u Južnih Slavena napose, na temelju prirodnog i narodnog prava te načela federalizma. Dakle, koncepciju o jugoslavenskoj saveznoj državnoj zajednici, kao jednoj od subfederalnih jedinica unutar austrijske federacije, gradili su na načelu prirodnog i narodnog prava i narodne ravnopravnosti.

Ali su ipak zahtjev za ujedinjenje Hrvatske i uspostavljanje njene državne samostalnosti temeljili na hrvatskom državnom pravu. Temeljeći svoju javnopravnu djelatnost na historijskom pravu »kraljevine Hrvatske« (iura municipalia), Hrvatski je sabor donosio punovažne odluke o zemaljskoj upravi, sudstvu, školstvu, te vojnim i financijskim poslovima zemlje. Te je svoje odluke (articuli) Hrvatski sabor izravno podnosio kralju u Beču na sankciju, nakon čega bi postali punovažni autonomni zakoni. Svoje državno pravo, Hrvati su smatrali hrvatskim privatnim (autonomnim) pravom, a njega se nisu smjeli odreći ukoliko su htjeli postići državnu cjelokupnost i samostalnost Hrvatske. Ali su u svojoj jugoslavenskoj ideologiji, hrvatsko državno pravo uskladili s narodnim pravom.

Na temelju hrvatskog državnog prava, hrvatski su narodnjaci političari 1848, kao i 1861, polagali pravo Hrvatske na neke djelove slovenskog etničkog područja (u Kranjskoj i Štajerskoj) i na Srijem. Ipak su, na temelju narodnog prava i etničkog načela, odlučno podupirali (od 1848. dalje) osnivanje ujedinjenje Slovenije (na čitavom etničkom području) i srpske Vojvodine, ali uz uvjet da one s Hrvatskom stupe u jugoslavenski federativni državni savez. Smatrali su, štoviše, da Slovenci i Srbi u Monarhiji mogu postati sudionici hrvatskog državnog prava. I to tako što Hrvati treba da, s oslonom na »iura municipalia«, zahtijevaju ne samo ujedinjenje Hrvatske, nego također da — uzimajući u obzir pristanek Slovenaca i vojvodanskih Srba (kao izraz »narodne volje«) da s Hrvatima stupe u ravnopravnu državnu zajednicu — preko Hrvatskog sabora kod kralja traže osnivanje jugoslavenskog državnog saveza. Zato su — prešavši uži hrvatski državnopravni okvir koji su dopuštala njegova »iura municipalia«, i smatrajući da Hrvati, Slovenci i Srbi u Monarhiji (u opasnosti od germanizacije i mađarizacije) svoje nacionalno pitanje mogu da riješe samo u zajedničkoj jugoslavenskoj državi — hrvatski zastupnici u »Reprezentaciji« kralju, koju je Hrvatski sabor odobrio 12. lipnja 1848. i predao je saborskoj delegaciji koja je istog dana s banom Jelačićem na čelu krenula na dvor u Innsbruck, zahtijevali teritorijalno ujedinjenje hrvatskih pokrajina i zatim, na temelju prirodnog i narodnog prava, tražili da se »ostale jugoslavjanske pokrajine velike cesarovine, kao što je novouzdržana serbska vojvodovina, za koju mi time želimo, da ju Vaše veličanstvo po starih naroda Serbskoga pravih, premilostivo potvrditi do-

²¹ Isto, 134—135.

stoji se, zatim dolnja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istria i Gorica da se u bližnji savez sa ovimi kraljevinami (Trojednom kraljevinom; P. K.) metnu.«²²

Koncepcija o preuređenju Habsburške Monarhije u federativnu zajednicu ravnopravnih naroda, ne na historijskom već na narodnom pravu i jezično-nacionalnom principu, te zahtjev za sjedinjenje Hrvatske sa Slovenijom i Vojvodinom u jugoslavenski državni savez — doista su, za postojeći zakonski poredak, značili potpuni prevrat. Ta koncepcija, koju će hrvatski narodnjaci političari u biti zastupati i nakon sloma neoapsolutizma, pa i nakon revizije hrvatsko-ugarske nagodbe, bila je anti-austrijsko-njemačka. A tu koncepciju trebalo je da zastupaju poslanici Hrvatskog sabora (I. Kukuljević, M. Georgijević, Lj. Vukotinović i J. Žuvić) u Austrijskom parlamentu, dok ju je Hrvatski sabor, prije svoje odgode, još jednom izložio u »Manifestu« kojim se obratio austrijskoj javnosti.²³

Polazeći od austroslavističke i federalističke politike, takvu jugoslavensku koncepciju odlučno je zastupala tzv. hrvatska »ljeвица« — liberalno jezgro *Narodne stranke*, okupljeno za revolucije 1848—1849. u Hrvatskom saboru, zatim nakon njegove odgode u saborskom Velikom odboru, te oko liberalnih zagrebačkih novina *Slavenski Jug*, *Südslawische Zeitung* i *Jugoslavenskih novina*, a i u političkom društvu »Slavenska lipa na slavenskom Jugu«. U tih su hrvatskih narodnjaka političara, dakle, politika austroslavizma i federalizma te načelo o prirodnom i narodnom pravu za revolucije 1848—1849. odredili opseg i sadržaj koncepcije o jugoslavenskoj državnoj zajednici. Polazili su od spoznaje o postojanju pojedinačnih nacionalnih i političkih individualnosti u Južnih Slavena, te od gledišta da jugoslavenska zajednica može da bude samo političke i državnopravne prirode. Jugoslavenska ideologija utvrđena je kao nadnacionalna kategorija, koja, kao ravnopravne dijelove, pretpostavlja postojanje hrvatske, slovenske i srpske nacionalne svijesti.

Slovenska liberalna inteligencija okupljena oko svoga glasila *Slovénija* slijedila je austroslavističku i federalističku politiku te jugoslavensku koncepciju hrvatskih narodnjaka. Ali, nedostatak društvenih snaga i centralnog političkog foruma, koji bi usmjerio njihovu političku djelatnost, odrazilo se ne samo na to da slovenski nacionalni program *Zedinjenje Slovenije* nije naišao na širi odaziv nego i na dalji razvoj jugoslovenske ideologije u Slovenaca. Nedovoljno pak razvijena slovenska nacionalna svijest, stvarala je poteškoće u širenju programa *Zedinjenje Slovenije*, a samo s tim programom, kao njegov integralni dio, moglo se širiti jugoslavensku nadnacionalnu ideologiju. Zato su se tome programu odupirali mnogi (poglavito kranjski) Slovenci, pokazujući izrazite separatističke težnje: »Mi hoćemo« — izjavljivali su oni — »sicer tudi z našimi sosedi Slovenci in Hrvati biti prijatelji, ostati pa Kranjci.«²⁴

Potkraj 1848. u Slovenaca se bitno promijenio sadržaj jugoslavenske ideologije. Pod dojmom listopadske revolucije u Beču i sve otvorenijeg skretanja austrijske vlade u apsolutizam, mnogi slovenski narodnjaci, nosioci slovenskog nacionalnog programa *Zedinjenje Slovenije*, od kraja 1848. sve manje javno zahtijevaju ostvarenje tog političkog programa. A time također napuštaju koncepciju o sjedinjenju ujedinjene Slovenije s Hrvatskom. Pojedini su Slovenci, uglavnom iz pograničnih slovenskih pokrajina Koruške i Štajerske, prihvatili jezičnu koncepciju M. Maraja i odlučno je zastupali u listu *Slovenija*, ali i u zagrebačkom *Slavenskom Jugu*. Uza sve stanovite ideološke razlike, njihova se jugoslavenska ideologija sadržavala

²² Isto, 134.

²³ U »Manifestu naroda hrvatsko-slavonskoga« Hrvati polaze od načela prirodnog i narodnog prava kao »osnove i temelja svakog prava«, te žele »da svi austrijski narodi, opredijelivši se po jeziku, slobodni i među sobom posve jednaki budu«. Polazeći od tog gledišta, smatrali su da je revolucionarnim prevratom konačno došao »čas naroda«, koji »će se po jeziku opredijeliti i među sobom pomoći prot nasilju neprijatelja svoga osigurati. Tom pozivu slijedeći primili smo mi sjedinjenje novouzkrsnuvshe vojvodine Srbske sa našom trojednom kraljevinom, i očekujemo pridruženje još i ostalih južnoslavenskih austrijskih pokrajina (slovenske pokrajine; P. K.), da tako kao jedno tijelo s ostalijem na isti način sastavljenim narodima u savezu na temelju jednakosti osnovanom carstvo austrijsko uzdržimo.« Usp. Korunić, *Jugoslavenska ideja 1848—1849*, n. dj., 152.

²⁴ Usp. Korunić, *Jugoslavenska ideja 1848—1849*, n. dj., 163.

u mišljenju da Slovence i Hrvate treba da najprije ujedini jedinstveni »ilirski« književni jezik, koji bi nastao umjetnom mješavinom slovenskog i hrvatskog jezika. Tek nakon jezično-književnog, u budućnosti bi slijedilo političko sjedinjenje. Njihove su koncepcije naišle u Slovenaca na kritiku, pa su, ionako strane slovenskom jeziku kao osnovnom zalogu posebne slovenske nacionalnosti, bile potpuno odbačene. A nisu ih prihvatili ni Hrvati.²⁵

U Hrvata je, naprotiv, poslije listopadske revolucije u Beču pojačana politička aktivnost. Nastala je kao posljedica zbivanja u Monarhiji, napose skretanja prema apsolutizmu i velikonjemačka ideja, koje su dovele u pitanje nacionalnu politiku i koncepciju o jugoslovenskoj državnoj zajednici. Hrvatska je »ljeвица« (hrvatski liberali i demokrati) odlučno sve do kraja 1849. zastupala, u širem okviru austroslavizma i federalizma, koncepciju o sjedinjenju Hrvatske sa Slovenijom i srpskom Vojvodinom u jugoslavenski državni savez. Zato su hrvatski narodnjaci političari pozivali Slovence i Srbe u Monarhiji na dogovor za međusobno sjedinjenje. Činili su to preko novina (*Slavenski Jug* i *Südslawische Zeitung*), praškog društva »Slovenské lípe«, te zagrebačkog političkog društva »Slavenska lipa na slavenskom Jugu«. Ti pokušaji nisu naišli na odgovor ni u Slovenaca niti u vojvodanskih Srba.

Ali se jugoslavenska ideologija u hrvatskoj nacionalnoj politici 1848—1849. nij iscrpljivala u koncepciji o osnivanju jugoslavenske državne zajednice unutar austrijske federacije. Jer, već od početka revolucije 1848. hrvatski su narodnjaci težili i za užim povezivanjem sa Srbijom. Međutim, društvene, ekonomske i političke prilike nisu dopuštale takvu jugoslavensku politiku. Ipak je upravo liberalno jezgro *Narodne stranke* (hrvatska »ljeвица«), polazeći od politike austroslavizma i federalizma, 1849. formulirala jugoslavensku ideologiju kojoj je krajnji cilj bio sjedinjenje svih Južnih Slavena.

Iako je, naime, početkom ožujka 1849. bečka vlada rastjerala Parlament i oktroirala ustav, i time osigurala politiku apsolutizma, hrvatski su liberali i dalje zastupali politiku austroslavizma i federalizma — videći u njoj jedinu mogućnost rješenja nacionalnog pitanja. Zato je hrvatska »ljeвица« 26. ožujka 1849. u Velikom odboru odgođenog Hrvatskog sabora izabrala A. Vraniczanya, I. Kukuljevića, I. Mažuranića i F. Žigrovića sa zadatkom da idu u Beč i »mole cara za potvrđenje« odluka Hrvatskog sabora od 1848, među kojima dakako i zahtjev za sjedinjenje Južnih Slavena u Monarhiji. A 25. travnja 1849, ovi su poslanici saborskog Odbora potpisali u Beču »molbenicu državnoga odbora za potvrđenje naših saborskih zaključaka«. Uz to su hrvatski liberali u dvjema zakonskim »Osnovama«, koje su donijeli u saborskom Velikom odboru početkom i krajem travnja 1849, zahtijevali teritorijalno jedinstvo i samostalnost Hrvatske i njeno stupanje u državni savez sa Slovenijom i Vojvodinom. A Austriji, i to »slavenskoj« Austriji, namijenili su historijsku misiju da, s oslonom na jugoslavensku državnu zajednicu unutar austrijske federacije, pomogne osloboditi balkanske Slavene i omogućiti sjedinjenje svih Južnih Slavena.²⁶

IV

Iako se više neće odreći austroslavističke i federalističke politike i jugoslavenske koncepcije koju su zastupali za revolucije 1848—1849, ipak u hrvatskih narodnjaka 1850. dolazi do bitne promjene u sadržaju jugoslavenske ideologije, koju su s neznatnim promjenama zastupali za vrijeme neoapsolutizma. Pred naletom centralističke politike austrijske vlade, koja je postepeno ukidala sve tekovine revolucije, hrvatski su narodnjaci, kao i slovenski, privremeno odustali od zahtjeva za osnivanje jugoslavenske državne zajednice, te su ponovo prihvatili jezik i literaturu kao sredstvo nacionalno-političkog izražavanja. Ipak je to razdoblje neobično važno za dalji razvoj hrvatsko-slovenskih odnosa. Godine 1850, hrvatski i slovenski na-

²⁵ Usp. Korunić, n. dj. i I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, knj. I, n. dj., 279—373.

²⁶ Usp. Korunić, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848—1874, n. dj., 162—168.

rodnjaci uspostavili su plodnu suradnju preko zagrebačkih liberalnih novina, i to preko *Slavenskog Juga* i zatim *Jugoslavenskih novina*, a posebno preko lista *Süd-slawische Zeitung*, koji je bio prvo zajedničko hrvatsko-slovensko glasilo, sve do njegove zabrane.

Imajući u vidu osnovne koncepcije slovenskih narodnjaka koje su izlagali u zagrebačkim liberalnim listovima i u slovenskim časopisima, koje se bitno nisu mijenjale do kraja neoapsolutizma, mogli bismo zaključiti da su slovenski narodnjaci i dalje polazili od slovenske nacionalno-političke individualnosti i zahtijevali, na temelju narodnog prava i etničkog načela, ujedinjenje Slovenaca u »jednu krunovinu« — Sloveniju, te tražili javnu upotrebu slovenskog jezika. Isticali su da Slovence svoju narodnost, u odbrani od germanizacije, mogu očuvati jedino u »jugoslavenskoj zajednici« — dakle, samo ako se sjedine s ostalim »Jugoslavenima«. Kako hrvatski tako i slovenski narodnjaci pojam »jugoslavenstvo« uzimaju kao nadnacionalnu kategoriju. Ali ni jedni niti drugi do kraja neoapsolutizma ne raspravljaju o državnom sjedinjenju Južnih Slavena. Slovenski su narodnjaci smatrali da se ostvarenje »jugoslavenske zajednice« može postići samo etapno: od okupljanja jugoslavenskih naroda (Hrvata, Slovenaca i Srba u Monarhiji) u svoja posebna nacionalno-politička i državna tijela do njihova međusobnog povezivanja putem izgradnje jedinstvenog »jugoslavenskog« (»ilirskog«) jezika, književnosti i kulture, te putem »jugoslavenskog« sveučilišta u Zagrebu. Sve je to, uz moralni oslonac na sveslavensko jedinstvo; trebalo da bude prvi stupanj i priprema za buduće državno sjedinjenje Južnih Slavena.

Hrvatski su narodnjaci za neoapsolutizma nastajanje »jugoslavenske zajednice« (u kulturnom i državnom pogledu) zamišljali kao etapni proces. Smatrali su da iako Južni Slaveni ne čine kulturnu a još manje političku i državnu cjelinu, ipak, ukoliko žele da očuvaju i dalje razviju nacionalnu samostalnost, onda »jugoslavenska zajednica« (kao nadnacionalna kategorija) treba da bude cilj njihova zajedničkog nastojanja. Da bi ostvarili svoj konačni cilj — osnivanje samostalne jugoslavenske države, jugoslavenski narodi svoju djelatnost treba da usmjere, u okviru jugoslavenske ideologije, podjednako na kulturni i politički plan. Po učenju hrvatskih narodnjaka, etapnu »jugoslavensku politiku« (zasnovanu, dakle, na dugi rok: od okupljanja jugoslavenskih naroda u svoje nacionalno-političke jedinice preko njihova užeg povezivanja unutar austrijske federacije do osnivanja samostalne jugoslavinske države) treba da prati nastojanje za stvaranjem jugoslavenske kulture, koja bi jugoslavenske narode »u duhu« zbližila, a njeno postizanje može da bude također samo etapno: uzimajući kao konačni cilj prihvaćanje štokavskog književnog jezika i stvaranje jedinstvene književnosti za sve Južne Slavene, isticali su da svaki jugoslavenski narod, posebno se to odnosilo na Slovence, treba da se u okviru svog nacionalno-političkog programa bori za očuvanje »narodnih osobina« i za uvođenje svog »narodnog jezika« u javnu upotrebu, a zatim da taj jezik postepeno »prirodnim putem« razvije prema jedinstvenom jugoslavenskom književnom jeziku.

Polazeći od tog učenja i od mišljenja o postojanju nacionalnih posebnosti u Južnih Slavena, hrvatski su narodnjaci za neoapsolutizma i nakon njegova sloma podržavali slovenske narodnjake u njihovu zahtjevu za uvođenje slovenskog jezika u škole i urede, poticali slovenske rodoljube da razvijaju slovensku nacionalnu svijest i zagovarali povezivanje Hrvata i Slovenaca u trgovačkom, ekonomskom, kulturnom i, napokon, kada okolnosti to budu dopuštale, političkom pogledu. Zato su hrvatske novine od 1848. do 1868, do pokretanja novina *Slovenski Narod*, bile otvorene slovenskim narodnjacima da na njihovim stranicama izlažu slovenski nacionalni program.

Uza sve to što je za neoapsolutizma bila onemogućena politička djelatnost, i dalje su se uspostavljali bliski odnosi između hrvatskih i slovenskih narodnjaka. Njih je poglavito povezivalo »Društvo za jugoslavensku povijestnicu i starine« (osnovano u Zagrebu 1850) čiji je predsjednik i urednik društvenog časopisa (»Arkiva za

povijestnicu jugoslavensku») bio I. Kukuljević. To je društvo poticalo u hrvatskih i slovenskih narodnjaka intelektualaca interes za istraživanja i upoznavanja nacionalnih kulturno-historijskih vrednota i na literarno stvaralaštvo, te širilo jugoslavensko nadnacionalno ime. S »Društvom za jugoslavensku povijestnicu i stanarine« bili su za neoapsolutizma povezana u »krepki i uzajemni savez« historijska i književna društva iz svih slovenskih pokrajina, a preko 30 istaknutih slovenskih narodnjaka postali su članovi tog društva.

Pomoću »Društva za jugoslavensku povijestnicu i starine«, hrvatski su narodnjaci odredili obavezu za svakog narodnjaka, a za članove društva napose, da radi razvoja nacionalne znanosti i književnosti, pomoću kojih u naroda valja probuditi nacionalnu svijest i spasiti ga od vanjskih opasnosti, svestrano istraže i prouče nacionalnu književnost, narodni jezik, vjerovanja, mitologiju, povijest, narodnu književnost i običaje, narodni život, pravne i državne uredbe, statute i spise.

Narodnom samospoznajom, upoznavanjem narodnih vrednota (»narodne svojine«), trebalo je u jugoslavenskih naroda probuditi ne samo nacionalnu svijest (hrvatsku, slovensku i srpsku) i širiti jugoslavensko nadnacionalno ime, nego također upoznati vlastite snage i vrijednosti na kojima valja graditi budućnost.

Osim toga, valja istaći da su od 1850. u Hrvatsku dolazili brojni Slovenci (preko trideset tisuća) od kojih je većina, s izuzetkom germaniziranih Slovenaca činovnika tzv. »Bachovih husara«, za vrijeme neoapsolutizma i nakon njegova sloma mnogo doprinijeli daljem razvoju hrvatsko-slovenskih odnosa, te imali znatnog udjela u privrednom životu zemlje.²⁷

V

Osnovni temelji daljem razvoju jugoslavenske nadnacionalne ideologije,²⁸ u okviru koje su se nakon sloma neoapsolutizma uspješno razvijali hrvatsko-slovenski odnosi, udareni su za revolucije 1848—1849. I nakon sloma neoapsolutizma, hrvatski narodnjaci nisu shvaćali nadnacionalno jugoslavenstvo kao nešto što je već utvrđeno ili postoji, već kao proces. Dakle, jugoslavenstvo su shvatili kao kretanje od neposrednog i pojedinačnog (pojedinačne hrvatske, slovenske i srpske nacionalne, političke i državne posebnosti) k općem i zajedničkom nadnacionalnom jugoslavenstvu, kao jedinstvu različitosti, koje treba da se ostvari u dvojakom obliku: 1. u vidu jugoslavenske federativne državne zajednice i 2. u vidu kulturne (»duhovne«) federacije. Oni su jugoslavensku nadnacionalnu ideologiju temeljili na načelu prirodnog i narodnog prava, i usklađivali je s austroslavističkom i federalističkom koncepcijom, koja je doživjela stanovite ideološke izmjene. Ipak su smatrali da krajnji idealni cilj svih nastojanja u političkom i kulturnom pogledu treba da bude stvaranje nezavisne federativne jugoslavenske zajednice.

Ali su, ocjenjujući realno odnos društveno-političkih i ekonomskih snaga u jugoslavenskih naroda, način i put nastajanja Jugoslavije zamišljali kao etapni proces. A sredstva za ostvarenje tog cilja treba da budu kulturno (»duhovno«) i državno sjedinjenje. »Duhovno« sjedinjenje Južnih Slavena trebalo je postići pomoću jedinstvenog jezika, književnosti i nauke. A političko (državno) sjedinjenje ostvarilo bi se tek u budućnosti. Prije toga, svaki od jugoslavenskih naroda morao bi da se

²⁷ Prema socijalnoj strukturi i funkciji koju su imali u Hrvatskoj, valja ih podijeliti u tri skupine: 1. intelektualci različitog profila, poglavito nastavnici u školama; 2. zanatlije, težaci i trgovci i 3. službenici — »Bachovi husari«. U daljem razvoju hrvatsko-slovenskih odnosa, pripadnici prve i druge skupine vršili su, za razliku od treće, veoma pozitivnu ulogu. Većina slovenskih nastavnika koji su radili u nižim i srednjim školama u Hrvatskoj, kao i neki službenici, bili su iskreni rodoljubi i jugoslavenski orijentirani. Oni su odigrali golemu ulogu u zbližavanju Hrvata i Slovenaca. Polazeći od hrvatske i slovenske nacionalno-političke posebnosti, pojedinci su također utjecali na razvoj nacionalne svijesti u Hrvata, a time u školama umanjili oštricu germanizacije hrvatske omladine. J. Trdina svjedoči da su on i njegovi prijatelji Slovenci po dolasku u Hrvatsku odmah naučili hrvatski jezik, a zatim u školi gdje su radili budili hrvatsku nacionalnu svijest i širili koncepciju o »slavenskoj uzajemnosti«. A brojni Slovenci zanatlije, trgovci i težaci, koji su za vrijeme neoapsolutizma došli u Hrvatsku, zauzimali su mjesta i prepriječili put strancima — Nijemcima, te odigrali znatnu ulogu u privrednom životu Hrvatske.

²⁸ Za sva naša daljnja izlaganja usporedi bibliografiju u bilješki br. 1.

u nacionalno-političkom i državnom pogledu konstituirati. To je, uz kulturno sjedinjenje koje može da prethodi državnom sjedinjenju, prvi stupanj, a drugi je sjedinjenje jugoslavenskih naroda u Monarhiji u državnu federativnu zajednicu oko Hrvatske na jednoj i oko Srbije na drugoj strani. Tek poslije toga, i nakon raspada Habsburške Monarhije i rješenja istočnog pitanja, bilo bi moguće osnovati jedinstvenu i nezavisnu federativnu jugoslavensku državu.

Jugoslavenska nadnacionalna ideologija — koja je, dakle, pretpostavljala postojanje hrvatske, slovenske i srpske nacionalne svijesti — poticala je nakon propasti feudalizma ne samo hrvatsku inteligenciju (narodnjake) na stvaranje različitih tekovina potrebnih za osnivanje moderne hrvatske nacije, nego slovensku i srpsku inteligenciju na stvaranje moderne slovenske i srpske nacije, ali uvijek s gledišta budućeg »jugoslavenskog jedinstva« — u kojem su jedino vidjeli sigurnost od germanizacije i mađarizacije. Ta funkcija jugoslavenske nadnacionalne ideologije, koju su uza sve ideološke varijante zastupali hrvatski i slovenski narodnjaci, još više je došla do izražaja pošto je u hrvatskoj i slovenskoj sredini napokon (od 1863. do 1865.) odbačena koncepcija o stvaranju zajedničkog književnog jezika za sve Južne Slavene.

Hrvati i Slovenci bili su nakon sloma neoapsolutizma iz više razloga upućeni na međusobnu suradnju, i to ne samo u kulturnom i političkom nego i u trgovačkom i ekonomskom pogledu, pogotovo nakon izgradnje željeznice. To poželjno i korisno zbližavanje tih dvaju naroda odvijalo se posredno preko novinstva i neposredno prilikom brojnih susreta istaknutih hrvatskih i slovenskih narodnjaka političara na narodnim svečanostima (svake godine od 1861. dalje) u Hrvatskoj i slovenskim pokrajinama.

Nastavljajući svjesno na tradiciji hrvatske politike (pa i jugoslavenske ideologije) za revolucije 1848—1849, hrvatski su narodnjaci od 1860, u opreci prema centralizmu i dualizmu, dosljedno zastupali koncepciju federalizma. Jer, iako je u hrvatskoj politici, pred opasnošću od apsolutizma i centralizma, potkraj 1860. postojala sklonost ka zbližavanju s Ugarskom, ipak se odnos prema Mađarima temeljito promijenio pošto je vladar 20. listopada objavio tzv. *Listopadsku diplomu* sa svojom u osnovi federalističkom koncepcijom o državnom uređenju Monarhije, i kada je zatim austrijska vlada učinila Ugarskoj ustupke na račun Hrvata i Srba (Medimurje i Vojvodina). Politika federalizma bila je u hrvatskoj politici i dalje najtješnje povezana s rješavanjem problema ujedinjenja hrvatskih pokrajina i koncepcijom o državnom sjedinjenju Južnih Slavena u Monarhiji. A F. Rački je već 1861. kao prvu idealnu fazu političkog zbližavanja jugoslavenskih naroda označio državno sjedinjenje Hrvata sa Slovencima i Srbima u Monarhiji unutar austrijske federacije.

Narodno-samostalna stranka — koja se na čelu s I. Mažuranićem, I. Kukuljevićem i I. Vončinom odvojila od matice *Narodne stranke* i od 1863. svoju politiku temeljila na tradiciji hrvatske politike za revolucije 1848—1849. godine — već se 1865. u potpunosti vratila austroslavističkoj i federalističkoj politici te jugoslavenskoj koncepciji koju su hrvatski narodnjaci zastupali 1848—1849. A nakon poraza Austrije u ratu s Pruskom 1866, *Narodno-samostalna stranka* zastupala je, nasuprot historijskom pravu i »historijskom federalizmu«, koncepciju o »narodnom federalizmu« i zahtijevala državno sjedinjenje ujedinjene Hrvatske s ujedinjenom Slovenijom i srpskom Vojvodinom u jednu od jedinica unutar austrijske federacije. To gledište, koje joj je bilo veoma blisko, zastupala je, nakon neuspjeha pregovora s Mađarima, u drugoj polovici 1866. i *Narodno-liberalna stranka* — na čelu s J. J. Strossmayerom, M. Mrazovićem i F. Račkim.

Hrvatski narodnjaci obiju stranaka podržavali su tada javno slovenske narodnjake koji su zagovarali ujedinjenje Slovenije i tražili njeno sjedinjenje s Hrvatskom. Nasuprot historijskom pravu, na kojem su načelu slovenski političari utemeljili slovenski nacionalni i politički program u Mariboru (25. rujna 1865) i u Ljubljani (27. rujna 1866), neki su slovenski narodnjaci 1866. zagovarali ujedinjenje sloven-

skog naroda na temelju prirodnog i narodnog prava i etničkog načela te zahtijevali sjedinjenje ujedinjenje Slovenije s Hrvatskom u »jugoslavensku skupinu«. Jer, slovenski narodnjaci nisu mogli postići ujedinjenje Slovenaca na temelju historijsko-pravnih programa. Razumije se da je zato narodno pravo u slovenskoj politici imalo izuzetno značenje. Uzimajući narodno pravo kao osnovu za utemeljenje jedinstvenog slovenskog nacionalnog i političkog programa, slovenski narodnjaci (uglavnom L. Svetec, J. Vošnjak, B. Raič i R. Razlag) zahtijevali su da se u slovensku nacionalnu politiku unesu, kao i za revolucije 1848, dva činitelja: da se ponovo prihvati slovenski nacionalni i politički program *Zedinjenje Slovenije* i, kao njegov sastavni dio, koncepciju o sjedinjenju Slovenije s Hrvatskom.

Prema tome, »historijskom federalizmu« — osnovanom na načelu, tada vladajućem u politici većine austrijskih naroda, državne autonomije i historijsko-političke individualnosti — suprotstavljena je u Hrvata i u Slovenaca politika »narodnog federalizma«, na temelju koje se jedino mogla zastupati koncepcija o osnivanju »jugoslavenske skupine« — zahtijevati državno sjedinjenje ujedinjene Hrvatske s ujedinjenom Slovenijom i srpskom Vojvodinom u austrijskoj federaciji.

Obje su pak spomenute hrvatske narodne stranke i tada smatrale da političke, ekonomske i društvene prilike u jugoslavenskih naroda ne dopuštaju drugo osim, u najboljem slučaju, etapnu jugoslavensku politiku: osnivanje jugoslavenske državne zajednice u austrijskoj federaciji na jednoj i okupljanje Južnih Slavnica izvan Monarhije oko Srbije na drugoj strani. Te dvije jugoslavenske državne skupine, po njihovu gledištu, tek u budućnosti bi se sjedinile u nezavisnu federativnu jugoslavensku državu.

Ta jugoslavenska koncepcija hrvatskih narodnjaka bila je u skladu s prijedlogom sprške vlade, koji je u kolovozu 1866. prihvatio biskup Strossmayer, o osnivanju »jugoslavenske države nezavisne i od Austrije i od Turske«, jer je i taj prijedlog počivao na etapnoj jugoslavenskoj politici.

Smatrajući da zbog uvođenja dualizma predstoji skori raspad Habsburške Monarhije i rješenje istočnog pitanja, ujedinjena je hrvatska *Narodna stranka* (*Narodno-samostalna* i *Narodno-liberalna*) početkom travnja 1867. ugovorila sa srpskom vladom zajednički program jugoslavenske politike. Prema njemu, jugoslavenska »savezna država«, kao konačni cilj zajedničke politike, trebalo je da se ostvari etapno. Ali je *Narodna stranka* i tada javno zahtijevala političko povezivanje ne samo sa Srbima nego i sa Slovencima, i to zbog političkih i gospodarskih razloga. Prva zajednička akcija Srbije i Hrvatske trebalo je da bude usmjereno na oslobađanje Bosne i njeno sjedinjenje sa Srbijom. Međutim, srpska je vlada odbila da hrvatsko-srpsku suradnju uvjetuje ravnopravnim sporazumom, već je, na temelju međunarodnog prava, suradnju Hrvata preko političke stranke (*Narodne stranke*) ograničila na »potpomaganje« Srbije kao države. A taj je »ugovoreni« program mogla lako zatim jednostrano napustiti. Uskoro je zaista srpska vlada napustila taj zajednički program, pošto je, prilikom sastanka kneza Mihaila i G. Andrásya 1. kolovoza 1867, odlučila da sklopi sporazum s Mađarima.

Narodna stranka, koja je osudila srpsku vladu zbog napuštanja zajedničkog programa, bila je od tada primorana da nacionalnoj i jugoslavenskoj politici odredi drugi smjer. Hrvatski su narodnjaci i dalje smatrali da krajnji idealni cilj treba da bude sjedinjenje svih jugoslavenskih naroda u nezavisnu jugoslavensku federativnu državu, ali su, u nedostatku zajedničkog programa sa Srbijom, težili da u Austro-Ugarskoj okupe Hrvatsku, Sloveniju i Vojvodinu u jugoslavensku državnu zajednicu.

Svaka je, međutim, politička akcija u tom smjeru ovisila poglavito o unutrašnjim političkim prilikama i međunarodnim odnosima. U međunarodnoj krizi koja je nakon pruske pobjede nad Francuskom 1870. uzdrmala opstanak Monarhije, *Narodna stranka* dala je poticaj za sastanak jugoslavenskih političara u Sisku (7. i 8. studenog) i u Ljubljani od 1. do 3. prosinca 1870.

U hrvatskoj politici prisutne su tada uglavnom dvije koncepcije o osnivanju jugoslavenske državne zajednice. Polazeći od »historijskog federalizma«, urednik *Zatočnika* (glasila *Narodne stranke*) J. Miškatović zastupao je koncepciju o stvaranju federativne »međunarodne lige« u koju bi se sjedinile Ugarska, Češka, Galicija i Hrvatska »ujedinjena i podpomožena« slovenskim pokrajinama. Po njemu, Slovenija bi stupila u federalnu jugoslavensku državnu zajednicu s Hrvatskom, koja bi zatim stupila u »realnu uniju« s Ugarskom, u okviru šire »međunarodne lige«. S nekim izmjenama, ta je koncepcija pobijedila i na sastanku hrvatskih i slovenskih političara u Sisku.

M. Mrazović, stvarni vođa *Narodne stranke*, zastupao je u nečem drugačiju koncepciju. Na poticaj Miškatovića, pozvao je istaknute hrvatske, slovenske i vojvođanske političare da se sastanu u Sisku. Tom su se pozivu odazvali samo Slovenci. U pismu J. Subotiću, u kojem je ponovo pozivao vojvođanske Srbe na sastanak u Ljubljani, Mrazović se vratio federalističkoj politici i jugoslavenskoj koncepciji koju je zastupala hrvatska politika za revolucije 1848—1849. Dakle, zastupao je koncepciju o federativnom preuređenju Monarhije i tražio državno sjedinjenje Hrvatske sa Slovenijom i Vojvodinom. Pošto se, međutim, vojvođanski Srbi nisu pojavili na sastanku u Sisku, a u Ljubljani se pojavio samo jedan, Mrazović je zastupao koncepciju, koju su podupirali Slovenci i brojni Hrvati, da se Hrvatska i Slavonija »naslone« na Sloveniju, Dalmaciju i Vojnu krajinu, i da ta jugoslavenska državna »skupina« zatraži »na temelju hrvatskog državnog prava onaj položaj, što ga ima Ugarska, a traži Češka«.

Napokon su se u Ljubljani od 1. do 3. prosinca 1870, prilikom Prešernove proslave, okupili mnogi hrvatski i slovenski narodnjaci-političari i jedan predstavnik Srba iz Ugarske — predsjednik Ujedinjene omladine srpske književnik Laza Kostić. Sastanku su prisustvovali narodnjaci iz svih hrvatskih i slovenskih pokrajina, a od Slovenaca predstavnici »staroslovenaca« i »mladoslovenaca«. Oni su pokušali da prvi put, kao rezultat međusobnog sporazumijevanja, donesu program zajedničke jugoslavenske politike. Nakon trodnevnog vijećanja na tom prvom kongresu jugoslavenskih političara donesena je »Izjava« o »jedinstvu Južnih Slavena«.

Iako tada nisu donijeli, niti su to mogli, konkretni politički program o državnom sjedinjenju Hrvatske sa Slovenijom i Vojvodinom, kojim bi se obratili austrijskoj vladi i narodima u Monarhiji, kako je to prvobitno bilo zamišljeno, ipak je historijsko značenje ove zajedničke »Izjave« izuzetno važno. U njoj su jugoslavenski političari prvi put u povijesti na jednom organiziranom kongresu izrazili koncepciju o »jedinstvu Južnih Slavena« uopće (»Južni Slaveni u habsburškoj monarhiji udesiti će svoj rad, kako bi pomogli zadovoljiti jednakim potrebama svoje braće preko granice, s kojom smo jedan narod«) i napose o vrlo bliskoj suradnji Hrvata, Slovenaca i Srba u Monarhiji »na polju književnom, ekonomičkom i političkom«.

Jugoslavenska nadnacionalna ideologija — koja je pretpostavljala postojanje hrvatske, slovenske i srpske nacionalne svijesti — od tada je postala neraskidivo vezana za društveni i politički život u Hrvata i Slovenaca. A po njoj, jugoslavenska zajednica morala je da ima političko, državno i federativno značenje. Ipak, polazeći od realne društvene zbilje, prihvaćena je jugoslavenska politika etapnog karaktera kao jedino moguća. Prema tome, najprije su hrvatski narodnjaci morali težiti ujedinjenju hrvatskih pokrajina u jedinstvenu »državu Hrvatsku« na jednoj i slovenski narodnjaci ujedinjenju slovenskih pokrajina u jedinstvenu Sloveniju na drugoj strani. Ali pri tom, kako su se u »Izjavi« složili — Hrvati, Slovenci i Srbi u Monarhiji moraju nacionalnu politiku uskladiti sa zajedničkim jugoslavenskim programom: »Za obćuvanje skupne koristi, svi će južni Slaveni monarhije habsburške raditi sporazumno u svakom pitanju, koje se tiču ma i posebnih njihovih posalah.« Drugi korak na putu ostvarivanja »Izjave«, trebalo je da bude postizanje sjedinjenja ujedinjene Hrvatske s ujedinjenom Slovenijom i srpskom Vojvodinom u jugoslavensku državnu zajednicu »Izjava« pak ne govori u kakvo bi uređenje stupila ta

jugoslavenska državna zajednica: da li bi pristupila Cislajtani, Translajtani ili federativno uređenoj Monarhiji. »Izjava« se ne opredjeljuje ni za jednu od tih kombinacija, a u obzir uzima sve mogućnosti. Uz to, jasno je naglašeno jedinstvo svih Južnih Slavena.

Upravo je tada M. Mrazović uspostavio bliske odnose sa srpskom vladom i informirao je o rezultatima ljubljanske konferencije i o južnoslavenskom programu usvojenom u Ljubljani. Dakle, politika austroslavizma i federalizma, kako smo se do sada mogli uvjeriti, nije isključivala koncepciju o sjedinjenju svih Južnih Slavena u nezavisnu državu, koja je u hrvatskih narodnjaka od revolucionarne 1848—1849. bila krajnji cilj svih nastojanja. Ali je i tada Ristić, prema svjedočanstvu B. Kállaya, »pisao Mrazoviću da srpska vlada prihvata ideju južnoslavenstva, ali sa svoje strane samo na Balkanskom poluostrvu. Preko je Hrvatska pozvana za ostvarenje ove ideje, srpska se vlada ne može mešati u te stvari.«²⁹ Dakle, po Ristiću, srpska vlada u svojoj politici zastupa ideju o okupljanju Južnih Slavena izvan Monarhije oko Srbije, dok Hrvatskoj prepušta da oko sebe okupi Južne Slavene u Austro-Ugarskoj.

Tu jugoslavensku ideologiju slijedili su hrvatski i slovenski narodnjaci u svojim novinama, te u zajedničkom hrvatsko-slovenskom listu *Südslawische Zeitung*, koji je izlazio u Sisku u prvoj polovici 1871. U Slovenaca su tu jugoslavensku ideologiju prihvatila i dalje širila slovenska politička društva u pojedinim pokrajinama. Prema tome, iako je s nestankom opasnosti da Monarhija bude razbijena, i mogućnosti da bude uređena na federativnom načelu, pošto se državni dualizam uskoro učvrstio, ljubljanska »Izjava« izgubila svoje neposredno političko značenje, ipak su se na njenim osnovama dalje gradili hrvatsko-slovenski odnosi.

Iako su pojedini hrvatski i slovenski narodnjaci, i njihova politička društva, i dalje zastupali koncepciju o državnom sjedinjenju Hrvatske i Slovenije u jednu od jedinica u austrijskoj federaciji, dok su Srbi iz Ugarske tu koncepciju odbijali, ipak je, nakon posljednjeg neuspjelog pokušaja da se Monarhija uredi na federativnom principu, *Narodna stranka* bila primorana da napokon 1873. prizna dualističku nagodbu. Nakon toga, jugoslavensku je ideologiju trebalo prilagoditi novim prilikama.

Učinio je to uži krug *Narodne stranke* — okupljen oko Strossmayera, Mrazovića i Račkog — u svom južnoslavenskom političkom programu iz srpnja 1874. U njemu je *Narodna stranka* jugoslavensku politiku također zasnovala na dugoročnim ciljevima: od ujedinjena jugoslavenskih naroda u Monarhiji u svoja posebna nacionalno-politička i državna tijela preko okupljanja Slovenije i Vojvodine oko Hrvatske (u Monarhiji) na jednoj, te okupljanja Južnih Slavena oko Srbije i Crne Gore (izvan Austro-Ugarske) na drugoj strani, do sjedinjenja svih »jugoslavenskih zemalja« u »nezavisnu i slobodnu, narodnu i državnu zajednicu Jugoslavensku«. Taj program jugoslavenske politike, uskladila je *Narodna stranka* s nacionalnim i političkim programom u svih južnoslavenskih naroda — u Hrvata, Slovenaca, Srba i Bugara. A po tom programu, prva njihova »zadaca zajedničkog rada na političkom polju« trebalo je da bude, kao i 1867, rad na »oslobođenju onog dijela Jugoslavenstva, što je u granicama Turske Carevine, započinjavši oslobođenjem Bosne i Hercegovine«. Prema tome, u tom tajnom južnoslavenskom programu hrvatska je *Narodna stranka*, kao i do tada, jasno izrazila težnje hrvatskih narodnjaka (kao konačni cilj — koji su oni zastupali od revolucionarne 1848—1849.): »Najskrajnji cilj zajedničkih težnjâ i zajedničkog rada narodnoga u Srbâ, Hrvatâ, Slovenacâ i Bugarâ, da bude njihovo ujedinjenje u nezavisnu i slobodnu, narodnu i državnu zajednicu Jugoslavensku.« Bio je to dovoljno širok jugoslavenski program koji je omogućavao daljnju međusobnu suradnju svih južnoslavenskih naroda — kojima, dakle, krajnji cilj treba da bude stvaranje »nezavisne i slobodne« Jugoslavije. Međutim, dalji razvoj političkih prilika u Hrvatskoj i Srbiji, te u Monarhiji i na Bal-

²⁹ A. Radenić, Dnevnik Benjamina Kalaja, Beograd-Noví Sad 1976, 374.

kanu uopće, onemogućio je za duže vrijeme bilo kakvu suradnju u smjeru takve jugoslavenske politike koju je formulirala *Narodna stranka*.

Naprotiv, jugoslavenska nadnacionalna ideologija — koja je u hrvatskoj i slovenskoj nacionalnoj politici utemeljena za revolucije 1848—1849, prolazila zatim različite faze do 1870. i konačni oblik dobila jugoslavenskim programom hrvatske *Narodne stranke* iz 1874. godine — postala je temelj budućih odnosa između Hrvata i Slovenaca, koji su se kao dva ravnopravna naroda sve više međusobno zbližavali. A jugoslavenska nadnacionalna ideologija, koja je isključivala bilo kakvu hegemoniju jednog jugoslavenskog naroda nad drugim, polagala je temelje budućoj federativnoj jugoslavenskoj državnoj zajednici.

PRILOZI³⁰

I

»Dopis iz Celovca (Klagenfurt) 4. travnja. Svaki vèrli Slovenac izpovijeda, da se je probudio pèrvo neznana spavajuća idea uzajamnosti i ljubavi prama bratji Hèrvatom. Ja i ostali vijerni sinovi Slovenie pripovijedamo po poslanicah bratinsku ljubav: Bože daj, da bi ovaj glas probudio svakog Slovenca sèrce na čast rodu i jeziku, da se živa volja nebi plašila nevoljah. Kako mučno i težko to kod nas ide, odavle vidijeti možeš, što štajerski i koruski stališi posve, i kranjski većinom ponijemčeni jesu, ovako stoje i varoši. Celovac nemože se među slovenske varoši računat, premda seoski puk slovenski divani. U Ljubljani, Novom mjestu, Celju jest bolje. Pa nepazec na ove zaprieke pripravi smo sve žertvovati, da bi zanemarenu slovenštinu opet uveli i razširili. Za ovu svèrhu sastavio je g. Majar sljedeću petitiu: 1. U našoj dèržavi neka dobiju samo oni službu, koji narod, narodnost i jezik ljube. 2. Da se imaju Slovenci kao jedan narod smatrati i posebni sabor dèržati. 3. Da bi s našom carskoj dynastii vijernom bratjom u Hèrvatskoj, Slavonii i Dalmaciji u bližnji savez stupiti mogli. 4. Da ima slovenski jezik u ovih stranah iste pravice, koje nijemački u nijemačkih, talianski u Italii itd. 5. Da nam bude prosto, kada i kako zaželimo, narodni jezik u učione uvesti i diplomatskim načiniti. 6. Koi u našoj domovini službu dobiti hoće, mora slovenskomu jeziku dobro viješt biti. 7. Na svih gymnasiiah naših ima se slovenski jezik i literatura predavati i to po čovijeku, koi bude pri concursu professorom načinjen, od kojega se i potrijebite znanosti svih slavjanskih nariječjah zahtijevati imaju. 8. Pri tako zvanom »deutschen Bund« nećemo biti.

³⁰ U prilogima (br. I i II) donosimo peticiju M. Majara, koja je u slovenskoj nacionalnoj politici imala svoje izuzetno značenje. Bivši slovenski ilirac M. Majar, prvi je za revolucije 1848. izložio slovenski nacionalni i politički program *Zedinjenje Slovenije*, u kojem je, kako smo naveli, zahtijevao sjedinjenje ujedinjenje Slovenije s ujedinjenom Hrvatskom u saveznu državnu zajednicu.

Potkraj ožujka ili početkom travnja 1848. Majar je sastavio peticiju — program *Zedinjenje Slovenije* u osam točaka. Tu je peticiju (u sažetom obliku) nepoznati bogoslov iz Celovca uklopio u svoj dopis, dat 4. travnja, a objavljivan je u zagrebačkim *Novinama dalm. hrv. slavonskim* 11. istog mjeseca (prilog br. I). O tom spisu dijelom su raspravljali: F. Ilešič, *O slovensko-hrvatski zajednici 1848/49*, Bleiweisov zbornik, ZMS XI, Ljubljana 1909, 288-89; J. Pleterski, *Narodna in politična zavest na Koroskem*, Ljubljana 1965, 31—32 i 435; F. Zwitter, *Slovenski politični prehod XIX. stoljetja v okviru evropske nacionalne problematike*, ZC XVIII, 1965, 112; I. V. Čurkina, *Matija Majar-Ziljski, Razprave SAZU VIII/2*, Ljubljana 1974, 95.

Prošireni oblik te peticije M. Majara, poslali su slovenski narodnjaci »po svih slovenskih krajih« — po slovenskim pokrajinama s ciljem da se sakupljaju potpisi i zatim da se uputi caru. Ta je Majarova peticija objavljena pod naslovom »Molbenica slovenskih rodoljubah« u zagrebačkim *Novinama dalm. hrv. slavonskim* 22. travnja 1848 (prilog br. II). Taj program *Zedinjenje Slovenije* — s kojim su se slovenski narodnjaci namjeravali obratiti austrijskoj vladi radi postizanja svojih nacionalnih i političkih zahtjeva — imao je, prema svjedočanstvu nepoznatog Slovenca, do početka svibnja 1848. »na Stajeru više hiljada podpisa« (*Novine dalm. hrv. slavonske* 48. 16. svibnja 1848, 194). »Molbenica slovenskih rodoljubah« prevedena na njemački jezik pronađena je među dokumentima Slavonskog kongresa u Pragu, a objavio ju je V. Záček (Slavonski sjезд u Praze roku 1848, Praha 1958, 376—78). Po njemu, objavio ju je ponovo V. Melik i preveo na slovenski jezik (Majarjeva peticija za Zedinjenje Slovenijo 1848, *Casopis za zgodovino in narodopisje* 1—2, Maribor 1979, 286-94). Izvorni tekst »Molbenice slovenskih rodoljubah« na slovenskom jeziku nije pronađen.

Tu »Molbenicu slovenskih rodoljubah« (do tada nepoznatu) otkrili smo 1976, a uredništvu je ZC (uz neke druge izvore za slovensku povijest) uputili 1978; ovdje je prvi put objavljujemo u cijelosti. Peticija M. Majara (objavljena u dopisu klerika iz Celovca, naš prilog br. I) i »Molbenica slovenskih rodoljubah« (naš prilog br. II) kao i prijevod te »Molbenice« na njemački jezik (V. Záček, *Slavonski sjезд, n. dj.*) te napokon letak M. Majara »Kaj Slovenci terjamo?« (tiskan u Blaznikovoj štampariji, a priložen *Novicama* 10. svibnja 1848) — iako se u pojedinosti međusobno razlikuju, ipak predstavljaju jedinstvenu cjelinu, važnu za razumijevanje ne samo stava M. Majara nego također akcije većeg broja slovenskih narodnjaka, uglavnom iz slovenskog dijela Stajerske i Koruske, koji su podupirali i širili taj program *Zedinjenje Slovenije* u prvim mjesecima revolucije 1848. A program *Zedinjenje Slovenije*, zajedno sa zahtjevom za sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom, prihvatili su i slovenska politička društva, o čemu, uz ostalo, svjedoči i naš prilog br. III.

Ovo bi bilo protinaravno, jer Slavjani i nijemački bund nikako se neslažu, ali Nijemci misle, ako Austria k ovomu pristupi, svi narodi austrijski k njemu će spađati, al polagano!

Ovo jesu naše mile želje i zahtijevanja, tako pravična, da nam ih dobar car dozvoliti mora, jer mi drugo ne zahtijevamo, nego šta su ostali austrijski narodi već prije constitucije imali. Ovaše liste razposlasmo ovih danah po svih slovenskih krajevinah, da bi iskreni rodoljubi podpise sabirali i opomenuli, šta bi se pri ovih petitiyah promijeniti i dodati moglo. Kada bi se ovako mnogo podpisanih sabralo, poslali bi deputaciju, kojoj bi se priklopili bečki Slavjani, k caru. I gledaj brate, ravno kad ovo pišem, dojde vijest, da su i ljubljanski i gradački djaci i Slavjani baš ovake petitie sastavili, kako mi i sabiraju podpisnike. Ti si moraš ove stvari kod nas drugčie misiti, kako kod vas.

Pri nas Slovencih nije za sada još moguće sabor držati, jer naši domorodci jesu jedini djaci, klerici i nijekoji mladi svetjenici, drugo kod nas sve spava: zato mi gori napomenuti putem udarismo. Ja nedvojim, da nećemo sve zadobiti. — Kakve zaprijeke nam se na put stavljaju iz slijedećega vidijeti možeš: Za ovu narodnu svetu stvar i u sijeminištu podpise sabirasmo. Bilo nas je za prvu četvrt ure već 30, kad direktor dodje i ove stvari iz rukuh tērgne, te odnese k spiritualu, koi je podpise po srijedini podrapao i g. direktor izjavio, da mi klerici podpisati nesmiemo. Izdao nas je rođjeni Slovenac. Ali mi se zato nebojimo, podpisat će se svaki, koi želi dobro naroda. Jedino me veseli, što su se sada mnogi Slovenci probudili, i sve plamti za narod i domovinu. Već je Nijemacah mnogo manji broj. Sve se dobro kaže i reći možemo »zora puca, bit će dana«.³¹

II

»Molbenica slovenskih rodoljubah. Vaše veličanstvo! Kao što svi narodi austrijske cesarevine, tako evo i mi Slovenci, stanujući u Koruškoj, Kranjskoj, Štajerskoj, Istrii, Gorici i u tērstjanskom okružju, nas jedan i pol miliona, utičemo se k prestolu cesarskoga prestola, da mu prijavimo naše želje i potrebe.

Mi Slovenci nećemo potanko opetovati prošnje ostalih austrijskih naroda, po imenu: slobodno uređenje obćinah, prilično zastupanje svih stališah, odkup desetine i robote, oružanje naroda, javnost ustmenost pred sudom, odgovornost svih najvišjih državnih častnikah, slobodu vijere, govora, učenja i štampe itd. Želje ove jesu i naše i mi očekivamo željno njihovo izvršenje.

Nu rana, koja nas Slovence od davna ljuto peče, tegobe, koje nas nesnosno tlače, koje našoj duši mir i pokoj oćimaju i za koje kod vašega veličanstva polašćicu tražimo, jest:

Što naša narodnost i materinski jezik neima nikakva poručanstva, nigdje se u istinu nepriznaje, nigdje se nepodupire, jer ono malo zakonah za nju, znadu ljudi obići. Za slobodu svih vjerah govori se krijepko i to svim pravom, obzir se uzima na židove i pogane: samo narodnost i jezik uvijek vijernih Slovenacah ostaje bez zaštite; ništa se nećini za domaći slovenski narod, dapače više putah priječe naš razvitak i ugnjetavaju nas bezobzirno baš oni, kojih dužnost jest nas zastupati.

Nemožemo izraziti gorku bol, koju pored takvog postupanja osijetjamo, nećemo imati mira ni spokojstva, ako bude narodnost i jezik svih austrijskih narodah osigurani, podupirani i podpomagani, i ako samo nas, uvijek vjerne i tēpljive Slovence, smatrat će za našu vijernost i tēpljivost samo kao pastorčad. U ovo vrijeme je sloga i spokojstvo narodah neobhodno potrijebito, nu zato trijebaju našem narodu slijedeće stvari:

1. Kod našega naroda neka dobiju službe samo oni, koji naš narod, narodnost i jezik zbilja ljube.

2. Trijeba učiniti naredbe, kako bi se Slovenci kao narod sjedinili i svoj obći sabor dobili.

3. Da bi s našom vitežkom, vašemu ces. veličanstvu uvijek vijernom bratjom u Hēr-vatskoj, Slavonii i Dalmaciji u užji savez stupili. Dok se ovo neučini, slabo će nam se pomoći.

4. Slovenski jezik trijeba da u slovenskoj pokrajini ista prava ima, koja i nije-mački u nijemačkih, talijanski u talijanskih itd. Svaki narod ljubi svoj jezik, tako i mi ljubimo naš; narod se može samo svojim jezikom, kao što valja, izobraziti; jao narodu, koi to zanemari!

5. Mora nam se dopustiti, da kad i kako budemo htijeli, uzmožemo narodni jezik uvesti u škole i sudove. Mi nećemo nijemštinu napriječas ukloniti, jer to ni nebi mogli učiniti, nu trijeba da nam se ova promijena dozvoli. To je pravedno pred Bogom i svijetom. Mi nesmetamo nijednomu narodu, koi to želi učiniti, pravedno je, da ni

³¹ Novine dalm. hērv. slavonske 33, 11. travnja 1848, 131-32.

nama nitko nesmeta. Što valja da se promijeni u školah i sudištih glede jezika u slovenskih mjestih, to mi najbolje znademo. Što bi kazali drugi narodi n. p. Nijemci, Talijani, kad bi im tko hotio tuđi jezik uvesti u škole i javne poslove? — Oni bi kazali, da je to grijehota od Boga — isto ovo valja i za Slovence:

6. Svaki činovnik u Slovenii ima podpuno znati naš jezik. Ovo je stari više putah naloženi, nu na veliku štetu i žalost prečesto zanemareni zakon. Znanje narodnoga jezika može se pravom potrijebovati. Ako ga činovnik neznade, tim se slovenskomu seljaku očita krivica čini: on nemože sa svojim poglavarom razgovarati; Slovenac nerazumie ili zlo razumie tuđim jezikom pisane zakone, pa se ipak kazni, ako ih točno neizvëršava; više putah mora koje službeno pismo podpisati, pa ni sam nezna šta i zašto; kasnije doznade, nu samo zato, da parnicu započne. Neuki činovnik je kriv, a nedužni Slovenac kvaran. Činovnici jesu zarad puka, a ne naopako. Tko želi kakvu službu obnašati u Slovenii, trijeba da znade slovenski jezik; jer mi nemožemo nikako sve naše seljake poslati na sveučilište, da se uče tuđem jeziku, ako nijekoji činovnici neznadu slovenski, akoprem u Slovenii stanuju i slovenskim se znojem hrane.

7. Na svih gimnaziah naše zemlje imaju se utemeljiti učiteljske stolice za slavjanski jezik i književnost, na ove stolice imat će se postaviti po natječaju učitej, koji osim slovenskoga znaju kao što trijeba i ostala slavjanska nariječja.

8. Kod nijemačkoga saveza nećemo da budemo. Mi ćemo kano i do sada uvijek biti vijerni neporušivo vijerni podložnici vašega veličanstva, krijepko privrženi ustavnoj vladi, mi ćemo sve narode austrijske monarkie smatrati kao našu bratju i s njima čvrsto svezani biti: nu s ostalimi vladami Nijemačke nećemo da sklopimo savez, jer bi to našem narodu, narodnosti i jeziku samo štetu nanijelo.

Za ove točke molimo pravo i pravicu; mi želimo steći samo ono, što ostali austrijski narodi već imaju. U obće uvijereni smo, da će austrijska cesarevina krijepko stajati, ako se bude često opetovalo i uvijek obdržavalo načelo: Sve austrijske narodnosti i jezici imaju u svom području sasvim jednaka prava!³²

III

»Iz Sekove (na Štajeru) 20. svibnja. Poznato vam je, da se je u Beču, Gradcu i Ljubljani ustrojilo društvo pod imenom »Slovenija«, kojemu je cilj uzdignutje slovenske narodnosti. Kao neophodni uvijet smatra se spojenje Slovenacah na Štajeru, u Kranjskoj, Koruškoj i austr. Primorju u jedno tijelo državno; uvedenje narodnoga jezika u škole i javne poslove; odstupanje do nijemačkog »bunda« (občine su ponajviše protestirale proti pošiljanju poslanikah u Frankfurt i samo ponijemčeni varošani izabraše ih), najposlije skopčanje s bratjom našom hrvatskom. — Uslijed toga zametne se razpra između Nijemacah i Slavjanah. Oni žele ponajviše bezuvijetno pridruženje k Nijemačkoj, kojoj bi se Austria imala podčiniti; ovi pako negoje da kako nikakve naravske sympathie prama nijemačkoj veličini i pored svega velikodušnoga uvijeravanja Nijemacah, da će priznati slovensku narodnost, Slovenci neće da se drugomu imaju zahvaliti za bezbijednost svoje narodnosti nego samom sebi. Oni dakle iznikom žele uzdržati prestol i suverenitet austrijske monarkie, jer znaju da će imati na bečkom saboru većinu, a u Frankfurtu bili bi samo neznatni »appendix«. Zato nose pored crveno-bijelo-modre kokarde austrijsku žuto-crvenu. Radi što digoše Nijemci veliku viku.

U Gradcu bilo je već ozbiljnih demonstraciah; slavljanski su djaci stupili iz dobrovoljne čete. Doctor Suppan razvio je na svom prozoru austrijsku žuto-crvenu zastavu, i budući da ju nije htio skinuti ni »na zapovijed gubernatora«, provalilo je prekučer više stotinah ljudi noću u njegovu sobu i otelo mu silom rečenu zastavu. G. Suppana nije bilo srijećom kod kuće, jer bi ga bili ovi hvastavci »deutscher Treue« radi njegove privrženosti prama caru zlostavili. Tako su medjusobno ogorčenje i tim obćenita smetnja dan na dan umnažali i nama prijeti gradjanski rat.³³

³² Novine dalm. hërv. slavonske 38, 22. travnja 1848, 152.

³³ Novine dalm. hërv. slavonske 55, 1. lipnja 1848, 223.

Zusammenfassung

**DIE JUGOSLAWISCHE IDEOLOGIE IN DER KROATISCHEN
UND SLOWENISCHEN NATIONALPOLITIK
UND DIE KROATISCH-SLOWENISCHEN BEZIEHUNGEN (1835—1847)**

Petar Korunić

Im Laufe der jahrhundertelangen Beziehungen zwischen den Kroaten und den Slowenen soll die Kontinuität und die historische Bedeutung der politischen und kulturellen Beziehungen zwischen dem kroatischen und slowenischen Volk seit der illyrischen Bewegung hervorgehoben werden. Die Frage des Verhältnisses den Slowenen gegenüber war in der kroatischen Politik, besonders in der Zeit von 1848 bis 1916 sehr aktuell.

Das Revolutionsjahr 1848 stellt eine bedeutende Wende in der Geschichte der Beziehungen zwischen Kroaten und Slowenen dar. Damals fand der beiderseitige Wunsch nach Vereinigung zu einer jugoslawischen Staatseinheit zum ersten Mal seinen Ausdruck. Die jugoslawische Ideologie des kroatischen sowie des slowenischen Volkes von 1848 an muß im Rahmen ihrer nationalpolitischen Programme betrachtet werden. Die jugoslawische übernationale Ideologie — die das Vorhandensein einer kroatischen, slowenischen und serbischen nationalen und politischen Besonderheit voraussetzt, war von da an mit dem gesellschaftlichen und politischen Leben der Kroaten und Slowenen verknüpft. Ihr zufolge mußte die jugoslawische Einheit staatlich und kulturell verwirklicht werden.

Ausgehend jedoch von der realen gesellschaftlichen Gegebenheit, kam einzig eine in Etappen vorgehende jugoslawische Politik in Frage. Demnach war die Politik des Austroslawismus und Föderalismus, mit der die kroatischen und slowenischen Nationalbewußten die jugoslawische Konzeption abstimmen wollten, nur eine Etappe auf dem Weg der Schaffung einer unabhängigen föderativen Staats- und Kultureinheit. Die jugoslawische übernationale Ideologie, die im Rahmen der kroatischen und slowenischen Politik zur Zeit der Revolution 1848/49 entstand, machte dann bis zum Jahr 1870 verschiedene Phasen durch. Die endgültige Gestalt bekam sie mit dem jugoslawischen Programm der kroatischen **Nationalen Partei** aus dem Jahr 1874 — diese Ideologie wurde zur Grundlage künftiger Beziehungen zwischen dem kroatischen und slowenischen Volk, die sich als gleichberechtigte Völker immer näher kamen.

Zgodovinsko društvo za Slovenijo je s finančno pomočjo Kulturne skupnosti Domžale ob odkritju spominske plošče na nekdanji Veitovi tiskarni na Viru pri Domžalah 24. maja 1980 izdalo publikacijo

EDVARD KARDELJ-SPERANS IN SLOVENSKO ZGODOVINOPISJE

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«. Gradivo je izšlo kot separaten odtis iz »Zgodovinskega časopisa« št. 4/1979.

Publikacija je na voljo za ceno 40 din (člani ZDS 30 din, študentje 20 din) na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I.

PUBLIKACIJE ZGODOVINSKEGA ARHIVA LJUBLJANA

Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61001 Ljubljana, Mestni trg 27/III., p. p. 373

1. Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku

I. Listine 1243—1397, Ljubljana 1956	razprodano
II. Listine 1299—1450, Ljubljana 1957	50 din
III. Listine 1320—1470, Ljubljana 1958	50 din
IV. Listine 1471—1521, Ljubljana 1959	50 din
V. Listine iz kodeksov Mestnega arhiva v Trstu, 1320—1348, Ljubljana 1960	50 din
VI. Listine 1444—1499, Ljubljana 1961	50 din
VII. Listine 1243—1498, Ljubljana 1962	50 din
VIII. Register Krištofove bratovščine v Ljubljani 1489—1518, Ljubljana 1963	50 din
IX. Listine 1220—1497, Ljubljana 1964	50 din
X. Listine 1144—1499, Ljubljana 1965	50 din
XI. Fevdna knjiga Jamskih 1453—1480, Ljubljana 1966	50 din
XII. Urbarji 1490—1527, Ljubljana 1968	50 din

2. Razprave

I. Vlado Valenčič, Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze, Ljubljana 1958	50 din
II. Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane, Ljubljana 1971	razprodano
III. Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Ljubljana 1972	razprodano
IV. Ljubljanska obrt od začetka 18. do srede 19. stoletja, Ljubljana 1977	100 din
3. Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1962	50 din
Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1965 (trijezična izdaja)	200 din
Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi 1945 do 1955, Ljubljana 1965	100 din
Ljubljana 1945—1970, Ljubljana 1970	100 din
4. 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959	100 din
Razstavni katalog: Starejša ljubljanska industrija, Ljubljana 1973	50 din

5. Gradivo in razprave

Zvezek 1: Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861—1918, Škofja Loka 1979	50 din
Zvezek 2: Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1980	150 din
Zvezek 3: Ljubljanska trgovina od začetka 18. do srede 19. stoletja, Ljubljana 1981	200 din
Zvezek 4: Knjiga hiš v Škofji Loki, Škofja Loka 1981	200 din
Zvezek 5: Hranilništvo na Dolenjskem in v Beli krajini, Hranilništvo v Škofji Loki, Ljubljana 1983	250 din
Zvezek 6: Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842—1933, Ljubljana 1983	250 din